SIKARAAM

CopyRight

2 0 2 4

پر اندلس(سپین) د مسلمانانو واکمنۍ ته لنډه کتنه

لیکنه: محمد رسول پېروز(زبیر افغان)

www.sikaraam.com

فهرست

د لیکوال سریزه ۱

تر اسلام مخکې د اندلس شالید ۳

د اندلس د نومونې وجه: ۳

جغرافیه او حدود یې: ۶

سیاسي او اقتصادي وضعیت:.. ۶

د قوطیانو شمېر او د مشر ټاکلو طریقه: ۸

رسمي مذهب او ژبه یې: ۹

ټولنیز ژوند: ۱۱

اندلس ته د مسلمانانو د ورتلو لاملونه: ۱۲

پر اندلس د مسلمانانو برید: ۱٤

په اندلس کې د مسلمانانو لومړنی اشتباه: ۲۸

د بلاط الشهداء ستره جګړه او د مسلمانانو پرېکنده ماتې: ۳۰

www.sikaraam.com

د اندلس پر خاوره اموي خلافت: ۳۵
د مصادرې جګړه او قرطبې ته د عبد الرحمن دخول: ٤١
د خلافت سقوط: ٥٧
مرابطین په اندلس کې: ٧٠
له قدرته د ملوك الطوائف ایستل کول او د اندلس اتحاد: ٧٤
د غرناطې د ممکلت دور (یا وړوکی اندلس): ٨١
د غرناطې سقوط او په اندلس کې د مسلمانانو د دورې پای: ٨٣
په اندلس کې د مسلمانانو د ماتې لاملونه: ٨٨
ماخذونه ٩١

www.sikaraam.com

بسم الله الرحمن الرحيم

د ليکوال سريزه

الْحَمد لله المتفرد بِالْبَقَاءِ والقدم، المنزه عَن الفناء والعدم، وصلواته على رَسُوله مُحَمَّد خير بريته، وعَلى آله وَصَحبه وأزواجه وَذريته.

دغه ليکنه مې د پوهنتون له لوري راته صنفي فعاليت په توګه انتخاب شوې وه چې موضوع د هغوی وه او تحقيق يې بايد ما خپله کړی وای. نو لومړی مې دا ليکنه په پوهنتون کې استاد ته وړاندې کړېده چې تر هغه وروسته استاد وهڅولم چې دا ليکنه يو ځای خپره کړم څو نور کسان ورڅخه استفاده وکړي، له دې امله مې وغوښتل چې د کتاب په بڼه يې واوډم او بيا يې خپره کړم چې د ګټې اخيستنې وړ شي.

د کتاب مراجع په اخر کې ذکر شوي دي، که څه هم محدود دي، خو ما پر هغو کتابونو تکيه کړې ده چې تر ډېره حده يې له خرافاتي رواياتو او بې ځايه ادعاګانو څخه ډډه کړې ده، ځينې مشهورې کيسې چې د اندلس په اړه په کتابونو کې موږ لوستې وې، هغه بې اساسه وې چې ما يې ځای پر ځای يادونه کړې ده او د رد دلايل مې هم ورسره راوړي دي.

مراجعو ته حوالې په لمنلیك كې راغلې دي چې لوستونكو ته اساني شي څو نه د كتاب لوستلو تسلسل یې ګډوډ شي او هم كه یې ځای پر ځای د سرچینې كتل غوښتل هغه هم ژر پیدا كړي.

د تاریخ په اړه دقیقه پرېكړه نه شي كیدای، د یوې موضوع په اړه منفي یا مثبت دریځ د هغې د دلایلو قووت او ضعف ته په كتو كیږي چې بیا هم سل سلنه پرېكړه نه وي بلكې ترجیح ور كول كیږي، نو كه دلته زه د ترجیحي قضاوتونو په اړه تر یوه بریده ښه وم، دا به مې د ښې مطالعې او غوره سرچینو پر انتخاب دلالت كوي او كه خطاوتلی وم، نو زما قصور او نقص به په ګوته كوي.

په پښتو كې د اندلس په اړه زیاته څه نه دي لیكل شوي، كه څه هم د موضوع دومره لویه ده چې باید د ماسټرۍ تیزس یا د دوكتورا ریزلټیشن پر ولیكل شي، اما زما دغه كار ښایي د راتلونكو زیاتونو لپاره یو ګام وي. نور ورځۍ كتاب ته چې تاریخ ته مو ورسره بوزي.

پېروز

۲۹/۱۱/۲۰۲۰

۹/۹/۱۳۹۹

تر اسلام مخکې د اندلس شالید

د اندلس د نومونې وجه:

د اندلس پخوانی نوم ایباریه دی، رومیان چې دې سیمې ته راغلل د هسپانیه نوم یې پر کیښود چې وروسته په منځنیو پیړیو کې په سپین واوښت.[1]

د اندلس اوسنی نوم اسپانیه (هسپانیه) او پرتګال دی، شپږلکه کیلو مترمربع مساحت لري. د میلاد په دریمه یا هم د پنځمې پېړۍ په شروع کې د فندال په نوم یو قوم چې عرب یې وندال وایي، له سویډن، ډنمارك او ناروې څخه همدغې سیمې ته را وکوچیدل البته ځینو مورخینو دغه قوم او ورسره نور یې جرمني یاد کړي دي. د فندال معنا ده وحشت، کوچیتوب او له مدنیته پردیتوب، دغه کوچي

[1] تاريخ العرب و حضارتهم في الاندلس: ۱۱/۱

قبایل په همدې سیمه کې د لیږ وخت لپاره واوسېدل له دې امله دغه منطقه د فندلسیا نوم واخیست چې وروسته اندلسیا/اندلس شوه. له دوی سره قوطیانو جګړې وکړې چې په پایله کې یې د عیسویانو د قوط په نوم یوې ډلې حاکمیت واخیست او د مسلمانانو تر راتلو یې حضور در لود.[٢]

خو ابن اثیر (مړینه: ٦٣٠هـ) په الکامل في التاریخ کې د اندلس د نومونې بله وجه هم ذکر کړې ده. دی وایي:

أَوَّلُ مَنْ سَكَنَهَا قَوْمٌ يُعْرَفُونَ بِالْأَنْدَلُشِ، بِشِينٍ مُعْجَمَةٍ، فَسُمِّيَ الْبَلَدُ بِهِمْ، ثُمَّ عُرِّبَ بَعْدَ ذَلِكَ بِسِينٍ مُهْمَلَةٍ، وَالنَّصَارَى يُسَمُّونَ الْأَنْدَلُسَ أَشْبَانِيَّةَ، بِاسْمِ رَجُلٍ صُلِبَ فِيهَا يُقَالُ لَهُ: أَشْبَانِسُ، وَقِيلَ: بِاسْمِ مَلِكٍ كَانَ بِهَا فِي الزَّمَانِ الْأَوَّلِ اسْمُهُ إِشْبَانُ بْنُ طِيطَسَ، وَهَذَا هُوَ اسْمُهَا عِنْدَ بَطْلَيْمُوسَ. وَقِيلَ: سُمِّيَتْ بِأَنْدَلُسَ بْنِ يَافِثَ بْنِ نُوحٍ وَهُوَ أَوَّلُ مَنْ عَمَّرَهَا. قِيلَ: أَوَّلُ مَنْ سَكَنَ الْأَنْدَلُسَ بَعْدَ الطُّوفَانِ قَوْمٌ يُعْرَفُونَ بِالْأَنْدَلُسِ، فَعَمَرُوهَا وَتَدَاوَلُوا مُلْكَهَا دَهْرًا طَوِيلًا، وَكَانُوا مَجُوسًا.[٣]

ژباړه: لومړی هلته د اندلش په نوم قوم اوسېده چې په شین ویل کېږي، دغه سیمه د دوی په نوم ونومول شوه، بیا یې شین په سین

[٢] اندلس من الفتح الی السقوط: ٧/١، قادة فتح الاندلس: ٥٦/١
[٣] الکامل في التاريخ : ٤/ ٣٥.

واوښت، نصارا اندلس ته اشبانیه وايي، د هغه کس په نوم يې يـادوي چې دلته راځړول شوی د هغه نوم اشـبانس و، بـل قـول دادی چې د اشبان بن طیطس په نوم دغـې سـيمې پاچـا در لـود چې دغـه نـوم د اندلس لپاره مشهور جغرافيه پوه بطليموس هم تاييد کـړی دی، د بـل قول له مخې لومړی دا سیمه د نوح علیه السلام یوه لمسي اندلس بـن یافث بن نوح ودانه کړه، بل قول دادی چې دلتـه لـومړی تـر طوفـان وروسته د اندلس په نوم يو قوم اوسېده چې دا سيمه يې ودانه کـړه او زيات وخت يې پکې پاچاهي وکړه، د دين له مخې مجوسيان وو.

د اندلس اطلاق يا پر ټول پرتګال او زياتره اوسنۍ سپين باندې کېږي يا هم اندلس هغې سيمې ته ویل کېږي چې مسـلمانانو حکومـت پـر کړی دی.[٤]

---

[٤] قادة فتح الاندلس: ٥٧/١.

جغرافيه او حدود يې:

اندلس يا جزيره نما ايبيريه د اروپايي وچې په جنوب لويديځه برخه کې واقع ده، جنوب ته يې د فرانسې البرت غرونه دي، همداشان يې له افريقايي وچې څخه د جنوب په خوا کې د جبل طارق تنګی بيلوي چې له ختيځه تر لويديځه يې عرض له ١٣ تر ٣٧ کيلو ميتره کيږي. دغه تنګی له بحر الاخضر يا اقيانوس او هم له بحر متوسط سره مښلي.

شمال او شمال لويديځ ته يې بحر الاخضر دی، لويديځ سواحل يې هم د محيط الاطلسي يا اقيانوس پر سمندر دي، ختيځ او جنوب ختيځ سواحل يې بيا پر بحر متوسط يا سپين سمندرګي دي چې بحر رومي يا بحر شامي هم ورته وايي.[٥]

سياسي او اقتصادي وضعيت:

د اقتصاد له مخې اندلس پياوړی و، زراعت، معدنيات او تجارت يې درلودل. دا هغه عوامل وو چې پر دغه مهمه جغرافيه يې نورو قوتونو ته د ور ختلو زړه ور کاوه. تر ميلاد ٢٧ کاله وړاندې روميانو د خپل مشر اوګستس په مشرۍ وکولای شو چې اندلس لاندې کړي، د ميلاد په شروع کې د هغه ځای محلي اوسيدونکو رومي صبغه اخيستې وه، روميانو د څو پيړيو لپاره دلته واک وچلاوه، اما د پنځمې ميلادي

---

[٥] قادة فتح الاندلس: ٥٦/١.

www.sikaraam.com

پیړۍ له شروع سره چې دغې سیمې ته جرمني او نورو قومونه راغلل لکه فنډال، الالان، سویفي، دا نو ۴۰۸م سنه وه چې دغه اشغال نورو سختو کورنیو جګړو ته لار پرانیسته او تر ډېره وخته دغو قومونو او قوط /ګوت (Goths/Gotans) غربي جګړه مارو یو د بل وینې توی کولې. قوط اصلا له شمالي اروپا څخه راغلي دي، فنډال او نور قومونه هم د دغې سیمې اصل هستوګن نه دي، اما دوی یا د قوط د سترې قبیلې یوه بله پښه دي چې اصل یې ممکن له قوط سره یو وي، یا هم لکه مخکې چې مو وویل له ناروې او شاوخوا سیمو دلته راغلل چې د قوطیانو له راتلو سره په جګړه اخته شول او په اخر کې یې قوط د رومیانو ملاتړ هم تر لاسه کړ چې فنډال او نور قبایل یې مات کړل او د اندلس پر جزیره نما یوازې د قوطیانو پاچاهي شوه چې دوې پیړۍ یې دوام وکړ.[٦]

قوط غربیان دغه مهال په غاله (ګاله) د فرانسې جنوب کې اوسیدل چې سختو جګړو یې د الا لان او فنډال قووت ور اوبه کړ او په ۴۲۹م کې مجبور شول چې شمالي افریقا ته د سمندر له لارې وتښتي، په دې ډول قوط وتوانیدل هسپانیه ونیسي- او تر دغه مهال

[٦] دولة الاسلام في الاندلس: ١/٢٧- ٢٩.

چې لا په شمال غربي سيمو کې د سويفي پاچاهۍ موجوده وه پر هغې يې هم برى تر لاسه کړ.[۷]

د قوطيانو شمېر او د مشر ټاکلو طريقه:

که څه هم د هغه وخت په اړه د حصائيې معلومات نه شته خو له نويو مورخينو ځينو اندازه کړې ده چې د دوى شمېر له دوه لکه بيا تر څلور لکه رسېده چې د اصلي اوسيدونکو شمېر يې له شپږ ميليونه تر اووه اټکل شوى دى.

د واکدارۍ نظام يې پاچاهي او پر انتخاب ولاړ و، مشر به د نورو مشرانو او مذهبي کسانو له لورې ټاکل کېده، ځينو کسانو يې هڅه وکړه چې نظام مورثي کړي، خو دغه هڅې يې بريالۍ نه شوې، پاچا به نسلا له قوط قوم سره اړه درلوده، له مشرانو څخه به و او ښه اخلاق به يې درلودل. مشر به د نورو قومي مشرانو له منځه انتخابېده اما وروسته يې عادت دا شو چې زورور به عرش د تورې په زور نيوى او پاچا به د پوځ مشر هم و.

پاچا کولاى شول چې مذهبي کسان له خپلو منصبونو لرې کړي، د چارو په اړه چې يې څنګه خوښه وه هغه ډول به يې پريکړې کولې، پاچا يو مشورتي بورډ هم درلود چې د چارو په اړه يې مشورې ور کولې، خو لويه برخه واک له پاچا سره و، له دې امله نو دغه بورډ

[۷]تاريخ العرب و حضارتهم في الاندلس: ۱۳/۱.

چنداني اثر نه درلود، پاچا به احکام صادرول، قوانين يې جاري کول او د مهمو امورو په اړه يې فيصلې کولې چې د مخې نيولو څوک يې نه و.

رسمي مذهب او ژبه يې:

د هسپانيه خلك د ورميانو تر راتلو مخکې بت پرستان وو، کله چې روميان پر دغه سيمه واکمن شول نو عيسوي مذهب يې رواج کړ چې وروسته د دغې سيمې خلك هم په عيسوي مذهب شول؛ ځکه خلك د خپل واکمن په رنگ رنگيږي او موږ يادونه وکړه چې د دې سيمې خلکو د روميانو صبغه خپله کړې وه.

طليطلې يو لوی مجلس درلود چې زياتره غړي يې مذهبي کسان وو، دوی به په ځينو وختونو کې سره راټوليدل چې د هيواد د سترو قضاياؤ په اړه نظر ور کړي، د قوطيانو د واک مهال دا يو ستر ديني او سياسي قووت و. قوطيان له خپل سخت وحشيتوب سره کلك مذهب پاله هم وو چې مذهبي کسانو ته يې زيات درناوی درلود، له دې امله نو مذهبي کسانو د اشرافو په شان ژوند درلود او له خلکو يې ډېر ثروت او مالونه تر لاسه کول.[۸]

قوطيانو چې د کاتوليك عيسويانو مذهب غوره کړ دغه مجلس يوه رسمي بڼه واخيسته چې د پاچا په امر به دايريده، لوړپوړي دولتي

---

[۸] دولة الاسلام في الاندلس: ۱/ ۳۰.

كسان به ورته راغونډېدل، په يوه وخت كې هم سياسي او هم ديني مجلس بلل كېده چې احكام او قوانين به يې د ګڼو قضاياو په اړه ور كول، تر دې وروسته يې واك پراخ شو، ان د سترې محكمې بڼه يې خپله كړه، د نورو بانفوذه قومي مشرانو مجلس هم دې ديني مجلس ته ورګډ كړل شو، نو د دولت په چارو كې د نظر وركولو ستر مجلس وګڼل شو چې د نظر وركولو له اړخه د طليطلې مجلس تر ټولو ستر بلل كېده.[9]

د اندلس لويه برخه اوسيدونكي د روميانو له راتلو سره په مسيحي دين شول، روميان كاتوليك وو، خو غربي قوطيان په لومړي سر كې اريوسي مذهبه وو چې عيسى عليه السلام يې بشر بالـه، تر ۳۷۷م همدغه باور دوام در لود، تر دې وروسته د ريكاريد په وخت كې چې ۵۸۶م سنه كېده، قوطيان هم د كاتوليك مذهب ته مايل شول. دغه ياد پاچا په دولتي كچه د يوه خاص مذهب له ملاتړه لاس واخيست، په دې توګه ټولې كليساوې د قوطيانو د واك مهال سره متحدې شوې او د كاتوليك مذهب له ملاتړه د پاچا تر نه ملاتړ وروسته رسمي ژبه لاتيني وټاكل شوه چې په ټولو ښارونو كې همدغه رسمي ژبه اعلان شوه.[10]

---

[9] تاريخ العرب وحضارتهم في الاندلس: ۱۴/۱.
[10] تاريخ العرب وحضارتهم في الاندلس: ۱۷/۱.

ټولنيز ژوند:

هلته ولس درې طبقو ته ويشل شوی وو: يوه د اشرافو طبقه وه، بله عامه طبقه وه او درېيمه يې د غلامانو طبقه وه چې وروستۍ دوې طبقې په خپل ژوند کې ازادې نه وې، حتا د عامو خلکو څخه څوک له يوه ښاره بل ته نه شوای نقلېدلای که تللی وای، بيرته يې اصل ښار ته واپس کاوه. د غلامانو خو هيڅ هم خپل نه وو، دوی په ټوله معنا د بل لپاره کار کاوه او خپل ژوند کې يې هيڅ نه درلودل. د يهودو ښه لويه برخه هم په طليطله او شاوخوا سيمو کې اوسېدل چې هغوی هم تر غلامانو کم ژوند نه در لود؛ ځکه دوی له عام ولس سره مذهبي اختلاف در لود چې د دې اختلاف له امله هغوی په کرکه ورته کتل او د غلامانو په شان چلند يې ورسره کاوه، که څه هم يهودو اشرافو او مخورو کورنيو ته رشوتونه هم ور کول اما له دې سره بيا هم په ښه ژوند کې نه وو او نه دا کار د ټولو يهودو په وس پوره و. يوازې اشراف او د واک خلکو ښه ژوند در لود نور خلک ټول د وسيلې په توګه د اشرافو او واکدارو لپاره ژوندي وو چې د ژوند هر څه يې په هر ګړي کې د بل لپاره کېدل او د واک بې انصافه واکدارانو به تل خپل بوج پر بې وزلو او کمزورو ور اچاوه چې د هغوی د واک ژرنده په وچلېږي.[11]

[11] تاريخ العرب وحضارتهم في الاندلس: ١/ ١١- ٢٢.

www.sikaraam.com

اندلس ته د مسلمانانو د ورتلو لاملونه:

د عربو له جزيرې څخه د اسلام تر خپرېدو وروسته مسلمانان په لنډ وخت کې د افريقا تر بيديا ورسېدل چې دلته د اسلامي لښکرو تر فراغت وروسته د وليد بن عبد الملک په وخت کې چې زياتره مسلمانان له خپل منځي اختلافونو خلاص شوي وو او په ختيځ و لويديځ کې د مسلمانانو لښکرو پر مختګونه کول، د اندلس لور ته هم په دې وخت کې اسلامي لښکرو سر ور ښکاره کړ. د عواملو په اړه يې ګڼ بحثونه شوي دي چې مسلمانان ولې اړ شول له افريقا څخه د سمندر بلې غاړې يوې بلې وچې ته ور تېر شي او د خپل بخت ستوری پکې وازمويي؟

د «تاريخ العرب و حضارتهم في الاندلس» ليکوال پر دې خبره زور راوړی چې مسلمانان يوازې د الهي پيغام د رسولو او نورو قومونو ته د اسلامي اخلاقو او ارزښتونو د ښودلو لپاره دلته راغلي وو او هم د نړۍ نورو برخو ته. ده په کلکه دا خبره رد کړې ده چې مسلمانان دې د ماديانو تر لاسه کولو لپاره هلته تللي وي يا دې هم د پاچاهي و امپراتوري د پراخولو هوس تر دې ځايه رسولي وي. نوموړي ليکوال د هغو رواياتو ضعف ته هم اشاره کړې ده چې جوليان د سبته والي د خپلې لور د عزت په خاطر د هغه وخت له پاچا لذريق سره خپه شوی و، يا هم لذريق چې د انقلاب له لارې واک نيولی و، جوليان له پخواني حاکم غيطشه سره ښې اړيکې لرلې له دې امله يې غوښتل

چې مسلمانان پر اندلس ور وخېژي نو دوی ته يې دعوت ور کړ، يا هم د د غيطشه ملاترو له مسلمانانو وغوښتل چې لذريق له قدرته کښته کړي. دا ټول روايات نوموړي ليکوال ضعيف ګڼلي دي. ده يادونه کړې ده چې موسی بن نصير له قيروانه يوه حمله پر سبته وکړه او له جوليان (يا يوليان) سره يې د سولې تړون وکړ چې له مخې يې هغه پر سبته والي پاته شو او مسلمانان قيروان ته ساتنه شول. نوموړی د بحث په اوږدو کې يوځای داسې کاږي:

لا سيما أننا نعلم أن دوافع العرب والمسلمين، والتي ذكرناها في أول الفصل، كانت قوية للفتح والتحرير، فلم يكونوا بحاجة لمن يحثهم على هذا الواجب المقدس، بل هم الذين اتخذوا بادرة الفتح بقيادة قائدهم الشجاع طارق بن زياد.[۱۲]

ژباړه: په خاص ډول چې په لومړي څپرکي کې مونږ د عربو او مسلمانانو د جګړې عوامل ياد کړل چې د فتحې او ازادۍ لپاره هغوی خپل اسباب درلودل، دې ته يې اړتيا نه در لوده چې بل څوک يې دې مقدس مسووليت ته وهڅوي، بلکې دوی د خپل غيرتي مشر- طارق په قيادت خپله د فتحې لپاره وړاندې کېدل.

---

[۱۲]تاريخ العرب وحضارتهم في الأندلس (ص: ۲۷)، البيان المغرب في اخبار الاندلس والمغرب: ۵/۲.

پر اندلس د مسلمانانو بريد:

لومړی په رمضان ۹۱ هـ کې چې له ۷۱۰ م سره یې سمون در لود له ۴۰۰ یا ۵۰۰ مجاهدینو جوړ یوه کنډك د ابوزرعه طریف بن مالك په مشري پر اندلس برید وکړ، دا یو لوی جنګي برید نه و، بلکې یوه هڅه وه چې مسلمانانو خپل معلومات زیاتول. دوی پر څلورو کښتیو د اندلس لور ته له افریقا واوښتل چې هغه کښتۍ هم ورته جولیان برابرې کړې وې، پر کومه جزیره چې کښته شول هغه د پالوماس په نوم یادیده چې وروسته د طریف په نوم مشهوره شوه. طریف د جنوب په برخه کې بریالي عملیات وکړل، له خاص مقاومت سره مخ نه شو او د غنایمو له تر لاسه کولو وروسته بیرته بریالی افریقا ته راستون شو.[13] د دغه ډول برید لارښوونه خلیفه ولید بن عبد الملك ورته کړې وه.

تر دې بریالیو عملیاتو او مهمو معلوماتو وروسته طارق بن زیاد[14] په خپله د تلو تکل وکړ، په دې برید کې له هغه سره ۱۲ زره مجاهدین ملګري وو چې زیاترو یې له بربر قوم سره اړه درلوده، ځکه دا مهال موسی بن نصیر دلته موجود نه و، عرب مجاهدین له هغه سره قیروان ته تللي وو او زیاتره پاته کسان چې د طارق بن زیاد تر مشري لاندې

---

[13] تاريخ العرب... : ۲۸.

[14] د طارق د نسب سلسله: طارق بن زياد بن عبد الله بن رفهو بن ورفجوم بن ينزغاسن بن ولهاص بن يطوفت بن نفزاو. البيان المغرب في أخبار الأندلس والمغرب (۲/ ۵)

يې فعالیتونه کول؛ بربریان وو. ځینې مورخین پـه دې انـد دي چـې د طارق لښکر لومړی اووه زر وو، وروسته موسی بن نصـیر ورتـه پنځـه زره نور اضافي کسان ولېږل چې شمېر يې ۱۲ زرو ته ورسېد، اما سهي قول دادی چې له لومړي سره هغه تر خپله قومانده لاندې ټول کسـان بېولي وو چې همدې ۱۲زرو ته يې شمېر رسېده. ابـن اثیـر هـم د ۱۲ زره کسانو قول یاد کړی دی.

له تاریخي سرچینو معلومېږي چې طارق به له سبته د انـدلس لـور تـه تېر شوی وي، ځکه د هغه لښکر چې پر کومو کښـتیو تېرېـده د هغـو یوه برخه ورته جولیان برابرې کړې وې؛ که څه هم له طارق سره هغـه عربي کښتۍ هم وې چې په تـونس کـې جوړېـدې او پـه طنجـه کـې ورسره ولاړې وې. ده غوښتل په ټوله معنا له سمندر څخه پټ تېر شي چې څوک پرې خبر نه شي. د سبته مقابل لور ته بل ساحل د جزیـره خضراء په نوم و چې ښایي طارق دلته خپل کسان کښته کړي وای، اما هلته ځینو کسانو د هغه د مخې نیولې هڅه وکړه چې بیرته يې په شـپه کې خپل لوری بدل کړ، یوه ډله اس سپاره يې پر هغه بله غـاړه کښـته کړل چې له کښتیو د پوځ د کښـته کېـدو مهـال دیـې امنیـت خونـدي کړي، په شپه کې کښتۍ له یوه لوري ډکېدلې او بل لور ته يې سپاهیان وړل چې ښایي تر یوه شپه يې زیات وخت نیولی وي.

د پوځ تر تېرولو وروسته يوه کيسه چې ډېره مشهوره ده وايـي، طـارق رحمه الله خپلې کښتۍ وسوځلې او پوځ ته يې خطبه ور کړه چې اې خلکو يوه لور ته مو سمندر دی او بل ته دښـمن نـو د تيښـتي لار نـه شته... اما دا کيسه له څو اړخونو کمزورې ښکاري:

يو دا چې باوري تاريخي ماخذونو د دې کار يادونه نه ده کړې، نو پر کمزورو تاريخي سرچينو باور نه دی په کار، کـه دا کـار واقعـا شـوی وای، نو باوري تاريخي سرچينو يـې حتمـي يادونـه کولـه، لکـن پـه تاريخونو کې دغه اسطوره په پنځمه هجري پيـړۍ کـې مشـهوره شـوه چې د اندلس له فتحې تـر درې پيـړۍ زيـاتې وتلـې وې او دا خپلـه شکونو ته لار پرانيزي.

دويم دا چې د کښتيو سوځول که د هغه اراده وای، نو حتما يې بايـد له موسی بن نصير يا خليفه څخه اجازه اخيستې وای، ځکه جوليـان د موسی بن نصير متحد و، له هغه سره يې د سولې تړون در لود، که يې د هغه کښتۍ سوځولای نو حتمي خبره ده چې جوليان بـه موسـی تـه شکايت کاوه او داسې هيڅ شکايت تاريخونو نه دی نقل کړی.

درېيم دا چې که کښتۍ يې سوځولای نـو د تـونس جـوړې کښـتۍ د مسلمانانو د بيت المال وې چې په يوازې سر طارق رحمه الله دا کار نه شوای کولای، حتما يې بايد هم لـه خپلـو لوړپـوړو چـارواکو اجـازه

غوښتې وای او هم یې له علماؤ پوښتنه کړې وای چې د دې بیت المال د کښتیو سوځول شرعا څنګه دي؟

څلورم دا چې حتمي نه ده دغه حمله دې بریالۍ شوې وای، که طارق تر جنګ پیلولو مخکې داسې یو ګام اخیستی وای نو دا ښایي د مسلمانانو د یومخیزې تباهۍ سبب شوی وای چې ګنا به یې د طارق پر غاړه وه او هغه د یوه مسلمان په توګه دومره لویې اخروي او دنیوي مسوولیت ته ولې ځان ور کړی وای؟ نه عقلا دا سره لګېږي ځکه مسلمانانو راپارونې ته اړتیا نه در لوده، هغوی چا په زور دلته نه وه راوستي، بلکې د جهاد جذبې دلته راوستلي وو، نو دې ته اړتیا نه وه چې هغوی بیا بیا راوپارول شي او د جهاد پر میدان په زور ور ځغلول شي، هغوی که د تیښتې لار درلودای یا نه، د جهاد له میدانه یې تیښته نه کوله تر دې لویې لښکرونه د مسلمانانو د ډېرو وړو لښکرونو په وړاندې په ګونډو شوي وو لکه د فارس او روم ستر لښکرونه، نو دلته د کښتیو د سوځولو اړتیا نه لیدل کېده.

پنځم دا چې غالبا دغه اوازه به د اندلس خلکو خپره کړې وي، ځکه د هغوی لښکر یوه نسبتا واړه لښکر مات کړ، نو دوی به د ځان خلاصولو لپاره اوازه ګډه کړې وي چې هغوی د تیښتې لار پر ځان

www.sikaraam.com

بنده کړې وه نو په وچ زور د ځان له خلاصولو پرته یې بله لار نه وه، ځکه یې سخت جنګ وکړ او میدان یې وګاټه.[۱۵]

طارق چې د غره پر کومه برخه کښته شو د هغه ځای نوم کالپي و، خو له دې ورځې وروسته د جبل طارق په نوم تر ننه یادېږي.

د مورخینو ترمنځ په دې کې اختلاف دی چې په کومه کال دغه حمله ترسره شوه؟ صحت ته نږدې قول دادی چې په رجب ۹۲ کې وه له ۷۱۱ میلادي سره یې سرخوري. د ده دغه برید په پسرلي کې و، چې د برید لپاره دغه موسم د ښې هوا له امله بیخي مناسب معلومېږي.

طارق په همدې سیمه کې څو شپې پاته شو، خضراء جزیره یې ونیوه، شاوخوا سیمې یې تر کنټرول لاندې راوستې. د جبل طارق د غره شمال پلو یوه کلا وه چې طارق د عبد الملك بن عامر المعافري په مشري یوه دسته ور ولېږله او د قرطانجه په نوم دغه کلا یې هم ونیوه. تر دې وروسته له تنګي سره ټولې مېنتې سیمې د مسلمانانو په لاس کې شوې، عبد الملك المعافري د جزیرة خضراء او ورسره شاوخوا سیمو د امنیت ساتلو مسوولیت ومانه چې جولیان یې مرسته کوله، په دې توګه د مسلمانانو شا خوندي شوه او له افریقا سره یې اړیکې ساتل هم، خوندي کړې.

---

[۱۵] دولة الاسلام في الاندلس: ۴۸/۱، تاریخ العرب وحضارتهم في الاندلس.

www.sikaraam.com

د اندلس له مشر لذریق (ځینو کتابونو یې نوم ردریک یـاد کـړی دی، رذریق هم راغلی او د واقدي له خوا اذرینوق نومول شوی دی[١٦]) سره تر مخامختیا دوه نیمې میاشتې وړاندې طارق د هغه له لـوري لـه وړو وړو مقاومتونو سره مخ شو، لذریق لومړی ښایي فکر کړی وي چې د هغه قومندانان بـه مسـلمانان شـاتګ تـه اړ کـړي، د خپـل ورور زوی بنج (Banj) یې راولېږه چې په جګړه کې ووژل شو، د قوطیانو له قومه د تدمیر په نوم قومندان یې راولېږه، هغه چې د مسلمانانو قووت ولیـد لذریق ته یې د فوري مرستې احوال ور کړ او د لوی ګواښ په اړه یې خبر ور کړ.

لذریق په دې وخت کې د هیواد شمال ختیځه برخه کې مصروف و، په هیواد کې یې هلته او دلته لا شورشونه نه وه غلي کړي، له دې امله یې د هیواد وضعیت د امنیت اړخـه چنـدان ښـه نـه و، د مسـلمانانو د راتګ له خبر سره سم هغه د مخامخ ټکر لپـاره تیـاري کولـه، پـه دې وخت کې یې هڅه وکړه چې د غیطشه له کورنۍ سره جوړه وکـړي او د مسلمانانو مقابلې ته اندلسیان یو صف کړي. د مسلمانانو تاریخونه د هغه د لښـکر پـه اړه لـه مبـالغې ډک دي، څـوك یـې د لښـکر شـمېر ۴۰زره بولي او نور روایات یې ان تر یولك ښیي، خو د هغه د هیـواد

---

[١٦] دولة الاسلام في الاندلس: ۴۱/۱.

www.sikaraam.com

شرايطو ته په کتو ويل کيداى شي چې تر مسلمانانو به زيات وو اما په دومره لويه پيمانه هم نه.

دواړه لښکرې د شذونه په سيمه کې سره مخ شوې چې د هسپانيې جنوب لويديځه برخه کېږي، اما د جګړې دقيق ميدان معلوم نه دی، هسپانوی مستشرق سافيدرا وايي چې دوې جګړې شوې دي: يوه د شذونه ښار ته څيرمه شوې ده چې د رتين غره او لاخاندا بحيرې په منځ کې واقع شوې ده، دويمه هغه مهال وشوه چې لذريق تيښته وکړه د سلمنقه ښار ته نژدې بله جګړه وشوه او دی پکې ووژل شو همدلته نژدې ښخ کړل شو. اما له ده سره نور مستشرقين يوه خوله نه دي، هغوی د عربي مورخانو په شان وايي چې يوه جګړه پيښه شوې ده، ددوی په اند چې دا جګړه د بکه يا لکه له وادي سره نژدې په شذونه سيمه کې وشوه چې لذريق پکې قتل او لښکر يې ماته وخوړه.

ځينې عرب مورخين وايي چې لذريق تيښته وکړه د وادي طين په نوم يوه نهر کې غرق شو، دوکتور حسين مؤنس په دې باور دی چې د دغه طين او هغه نهر ترمنځ مشابهت ليدل کېږي چې له شقوره نهر څخه بيل شوی دی او نوم يې Guadalentin دی، دا نهر د مرسيې په ولايت کې دی چې د هسپانيې مشرقي برخه کېږي، اما دا احتمال د واټن د ليريوالي له امله ډېر زيات کمزوری دی، ځکه جنګ په

جنوب لویدیځه برخه کې پیښ شو او دغه سیمه په ختیځه برخه کې ده چې احتمال یې بیخي کم دی.

دغې جګړه اووه ورځې دوام در لود، د ۹۲ کال د رمضان له ۲۸ تاریخه پیل شوه د شوال تر ۵ نیټې یې دوام وکړ، دا یوه ډېره پراخه جګړه وه چې خورا زیاتې سیمې یې رانغاړلې. په تاریخ کې په ګڼو نومونو یاده شوې ده لکه: معرکة البحیره، وادي بکه،وادي البرباط، شریش، سواني او سواقي. د دوکتور احمد مختار العبادي په شان یو خاص ځای د دې جګړې لپاره ټاکل ګران کار دی، نو احتمال زیات لري چې د جګړې په دې ورځو کې دې په هغو ټولو ځایونو کې زیات یا کم جنګونه شوي وي چې مورخانو یې یادونه کړې ده. البته دا د شذونه جګړه ده چې د هغې پر لویه او پراخه سیمه یې اثر کړی او سیوری یې پر غوړلی و.

د قوطیانو لښکر د مسلمانانو په نسبت ډېر لوی و، اما له دې سره یې ماته وخوړه؛ دلته ځینې اسباب شته چې د قوطیان د بخت ستوری یې له ځلیدا واچاوه او پر اندلس د مسلمانانو دوره راغله. دا خبره په تاریخي لحاظ ثابته ده چې لذریق د واک پر سر نور سیالان هم در لودل په خاص ډول د غیطشه یادونه ډېری مورخینو کړې ده. مورخین وایي چې لذریق د مسلمانانو د حملې مهال په شمالي برخه کې بوخت و، هغه له هماغه ځایه یې هڅې پیل کړې چې خپل مخالفان

هم د مسلمانانو د یوه پردي قووت خلاف یو کړي، تر ډېره حده هغه په دې هڅو کې بریالی هم شو، خورا زیات امیران، دیني کسان او خپل مخالف کسان یې د مسلمانانو په مقابل کې سره یو کړل.

اما د ده دغه کار که یوه لور ته د دوی صف ور لوی کړ، خو بل لور ته یې د جګړې پر میدان تاوان ورته وکړ، هغه مخالف امیران او له لذریق څخه بد وړونکي مشرانو د جنګ پر ډګر اخلاص ونه کړ او د جګړې په سختو شیبو کې یې لذریق د مسلمانانو رحم ته خوشي کړ او دوی هر یوه د ځان ژغورنې لار ونیوه چې د هغوی خپل منځي اختلاف د دومره لوی لښکر د ماتې سبب شو چې همدغه معامله بیا له مسلمانانو سره هغه مهال بیرته وشوه چې دوی اتحاد ختم کړ او د یوه بل وینې توی کول یې پیل کړل، نو د هسپانویانو یوه لښکر دوی په مخه کړل او د اندلس برخلیک یې ور بدل کړل.[۱۷]

غربي قوط ماته وخوړه، لښکر یې سره ګډوډ شو او درونـد مـالي و ځاني زیان یې اوچت کړ، د لذریق په اړه دقیق اطلاعات نه شته خو د مسلمانانو هم درې زره کسان په شهادت ورسیدل. طارق سمدستي د فراري دښمن په تعقیب پسې شو، د شذونه ښار یې ونیـوی، د وخـت له ضیع کیدو پرته یې د استجه ښار ته مخه کړه چې دلته د لښکر پاتي شونې را ټول شوي وو او دا ښار یې محاصره کړ.

[۱۷] دولة الاسلام في الاندلس: ۴۵/۱.

www.sikaraam.com

طارق چې د قوط د قووت په اوبه کېدو باوري شو، نو د اندلس پر مرکز طليطله يې د بريد پلان جوړ، هغه مهال چې طارق د طليطلې خواته روان و، د مغيث رومي په نوم يې يوه مجاهد ته اووه سوه کسان سپاره مجاهدين ور کړل او له استجه يې د قرطبې لور ته ولېږه او په خپله يې پر طليطله بريد وکړ.

مغيث ښار ته نژدې واړول او له هغه ځای يې هڅه وکړه چې ښار ته لار پيدا کړي، اخر په ديوال کې د سوريانو له امله مسلمانان د ښار پر فتحه کولو وتوانيدل او د ښار حاکم له پوځ سره يوځای يوې کليسا ته پنا يووړه چې له ښاره بهر وه او د شنت اجلح په نوم يادېده، مسلمانانو هغوی محاصره کړل، حاکم چې له ځانه پر دفاع ونه توانېد نو طليطلې ته يې د تيښتې هڅه وکړه خو د مغيث په لاس ورغی او پاته پوځ له يوې مخې له منځه يووړل شو.[۱۸]

طارق د اندلس پلازمينې ته ورغی خو له پوځه خالي وه، حاکم يې يوه بل ښار ته تيښته کړې وه او ښار کې يوازې يهود پاته وو چې مسلمانانو په نورو ځايونو کې هم ښه معامله ورسره کړې وه او دوی هم ژمنه کوله چې له مسلمانانو سره به يوځای له ښارونو دفاع کوي؛ ځکه دوی له پخواني حاکم څخه ښې خاطرې نه در لودې، د څو ښارونو تر فتحې وروسته طارق د ژمي تېرولو لپاره بيرته طليطلې راغی

---

[۱۸] البيان المغرب في اخبار الاندلس والمغرب: ۱۰/۲.

www.sikaraam.com

چې ځيني مورخين وايي نه په ژمي کې يې هم فتوحاتو ته دوام ورکړ البته د هغه ځای هوا ته په کتو سخته معلومېږي.

د ۹۳ کال په رمضان کې موسی بن نصير هم له خپل ۱۸ زره کسيز لښکر سره اندلس ته راغی، ځکه له طارق سره لښکر کم راغلی و او يو څه کسان يې زخميان او شهيدان هم شول، نو د دې لپاره چې د اندلس فتح ژر بشپړه شي موسی رحمه الله هم له ستر عربي لښکر سره د طارق تر تنګي راتير شو.

د موسی بن نصير په اړه ځينو تاريخونو ليکلي دي چې هغه له دې امله اندلس ته راغی چې د اندلس فتح يوازې د طارق رحمه الله په نوم تاريخونو کې ثبت نه شي، نو دی هم د ستر وياړ د تر لاسه کولو لپاره راغی او د اندلس په فتح کې يې برخه واخيسته. خو د تاريخ العرب و حضارتهم في الاندلس ليکوالان دا خبره په کلکه ردوي، د دوی په اند چې دا ټول لښکر د هغه تر امر لاندې و؛ نو هر کار چې کېده د موسی په امر به کېدی، د هغه تر لاس لاندې که هر څومره کسانو لاس ته راوړنې درلودلای نو هغه ټولې د موسی په نوم تاريخونو ثبتولې او د هغې سيمې لوی امير و.[19]

موسی رحمه الله په خپل لښکر کې مشهور مجاهدين او زړور قومندانان هم درلودل لکه د هغه زامن (له عبد الله پرته چې هغه په

---

[19] تاريخ العرب...: ۳۹.

قیروان کې د ده ځای ناستی شو) او محمد بن أوس الأنصاري، حبیب بن أبي عبدة الفهري، عیاش بن أخیل او عبد الجبار بن أبي سلمة الزهري.[۲۰]

له خپل لښکر څخه ۲۰ ډلې جوړې کړې چې ګڼو ساحو ته یې ولېږلې، دوې ډلې یې له ځان سره وساتلې او یوه بله ډله یې خپل زوی عبد العزیز ته ورکړه، په ځینو ځایونو کې مقاومت وشو په ځینو نورو کې دښمن فرار وکړ، موسی لومړی له شذونه له سیمې سره نژدې تېر او د اشبیلیې پر سیمه یې د قرمونه کلا د جولیان د ملګرو په همکاري فتح کړه، تر دې وروسته د رعواق کلا ته ورغی، د هغې تر فتحې وروسته یې د اشبیلیې کلا ته ورغی، هلته د هغې کلا ساتونکې ډلې څو میاشتې مقاومت وکړ او اخر موسی کلا په زور ونیوه او هغه ساتونکې ډله د باجه، لبله او اکشونبه کلاګانو ته ولاړل، د دې کلاګانو تر فتحې وروسته موسی رحمه د مارده کلا ته مخه کړه؛ تر څو میاشتنې مقاومت وروسته د ۹۴هـ په شوال کې دا کلا هم د یوه تړون له مخې فتح شوه چې دواړو طرفونو ته یې ځینې مسوولیتونه او امتیازونه ور کړي و:

قوطیانو ته یې د هغوی د ازادي، کلیساګانو د خوندیتوب، مذهبي مراسمو د کولو جواز او هغه څوک چې له دې ځایه کډه کوي یا هم

[۲۰] تاریخ العرب: ۳۹.

دلته اوسي باید انساني حقوق يې خوندي شي ضمانت ور کاوه او مسلمانانو ته يې د وژل شويو او کډه شويو جگړه مارو د ځمکې نيولو جواز ور کاوه چې په همدې سره د دې کلا فتح هم بشپړه شوه.

په ۹۴ کې کې موسی طليطلې ته راغی طارق يې هرکلي ته ور ووت، له دې ځايه يې خليفه وليد بن عبدالملك ته استازی ولېږه او په پسرلي کې دواړه مشران يوځل بيا د نويو برياو په نيت شمال ختيځ لور ته وخوځېدل، سرقسطه او ورسره څېرمه سيمې يې فتح کړې، همداشان يې طرکونه (تارکونه)، برشلونه، لارده او وشقه ښارونه ونيول او د ځينو مورخينو په اند طارق د فرانسې تر البرت غرونو ورسېد، ځينې تاريخي روايات خو لا دا ادعا هم کوي چې طارق فرانسې ته هم ننوت اما دا خبره يې له کوم تاريخي ثبوت پرته د منلو وړ نه ده؛ موسی د سرقسطې او د شمال ختيځ د سترې برخې تر فتحې وروسته خپل لښکر د پخوانۍ قشتالې د فتحې لپاره دوې برخې کړ چې يوه برخه يې له ځان سره وساتله او بله برخه يې طارق بن زياد ته ور کړه. طارق د شمال لور ته د ابره نهر لور ته ولاړ، د باسك، امايه، استرقه او ليون کلاگان يې يو په بل پسې ونيولې او موسی بن نصير په خپله د ابره نهر جنوب لور ته ولاړ، لکه (Luko) يې فتحه کړه او ور څېرمه سيمو ته يې د پوځې وړې ډلې ولېږلې. د هر ځای تر نيولو وروسته به دواړو مشرانو د پوځ يوه ډله هلته خوشې کوله چې د ښار او سيمې ساتنه وکړي؛ دوی د جليقيه او اشتوريش ډېری سيمې ونيولې او د

قوط مات و ګوډ پوځونه یې تر کانتبر غرونو وځغلول، تر دې وروسته دوی په دې باور شول چې نور د قوطیانو مقاومت ځپل شوی دی او د هغوی تعقیب ته اړتیا نه شته.[۲۱]

بل لور ته د موسی زوی عبد العزیز او عبد الاعلی هم په دې فتوحاتو کې خپله ونډه واخیسته او ګڼ ښارونه یې ونیول، په ځینو ښارونو کې یې له قومندان تدمیر سره د کلنۍ جزیې پر سر سوله وکړه، دغه خبرونه چې په دمشق کې خلیفه ته ورسېدل هغه د مسلمانانو پر پوځ وډار شو او فکر یې وکړ چې دومره زیات د دښمن په سیمه کې تګ له خطرونو خالي نه وي، نو یې موسی ته استازی ولېږه چې نور پرمختګ ودروي او ده ته ورشي، خو په ورتګ کې تر لږ ځنډ وروسته یې بل استازی ولېږه او د سمدستي ورتګ غوښتنه یې وکړې وه،مو اشبیلیه یې جبل طارق او تنګي ته د نژدېوالي له امله د اندلس پلازمینه وټاکله.

موسی د ۹۵هـ په ذي الحجه کې له اندلسه روان شو، خورا زیاتې شمیر غنایم، بندیان او ګران بیه هدیې ورسره وې، د سرچینو په وینا چې فلسطین ته د ورتلو مهال د خلیفه ورور امیر سلیمان بن عبدالملك ترې وغوښتل چې یو څه وخت انتظار وکړي څو خلیفه وفات شي او دا هر څه تاریخونه د هغه په نوم ثبت کړي، نو به د

[۲۱] تاریخ العرب...: ۲۸ تر ۴۳.

فتحې شرف ده ته وګرزي، خو موسی ورسره ونه منله او دمشق ته یې خپل سفر جاري وساته، البته خلیفه د امر د نه پر ځای کولو له امله ورته غوسه و، په لنډ وخت کې خلیفه وفات او ځای یې سلیمان ونیوی چې هغه موسی بن نصیر ته د نامعلومو عواملو له امله درنه سزا ور کړه البته وروسته یې اړیکې سره ښې شوې، موسی په ۹۷ یا ۹۸ هـ کې وفات شو او دمشق ته تر راتلو وروسته د طارق بن زیاد هیڅ درک نه دی لګېدلی چې هغه پر کومه ولاړ یا یې کومه دنده واخیسته، اما دې دواړو مشرانو په څلور کاله کې هغه څه وکړل چې ټول امت یې حیران کړ.[۲۲]

په اندلس کې د مسلمانانو لومړنۍ اشتباه:

موسی د خلیفه د غوښتلو له کبله ټوله هسپانیه فتحه نه کړه، زوی یې لنډ وخت دلته حکومت وکړ او شمالي ختیځې او لویدیځې سیمې یې تر کامل کنټرول لاندې نه وې، د والیانو یو په بل پسې راتګ د دې سبب شو چې په شمال لویدیځ کې د جلیقیه په نوم سیمه چې یاغیانو پنا پکې اخیستې وه او دلته یې مسلمانانو ته سرخوږی جوړاوه خاصه توجو ونه وکړي، دا سیمه ډېره ویرونکې او غرنۍ وه چې د مسلمانانو لښکرو زړه نه ښه کاوه چې پکې وردننه شي، عربي تاریخونه د بلای په نوم د یوه کس نوم یادوي چې د دې باغیانو

---

[۲۲] یاد کتاب: ۴۳تر ۴۶.

www.sikaraam.com

مشري يې کوله او په دې سيمه کې يې خپل مرکز جوړ کړی و. دغه کسان په لومړي سر کې لږ و، د وخت په تېرېدو سره يې شمېر زياتېده او نور اندلس ته يې خطر هم ډېرېده چې اخر هم اندلس ته له دې ځايه خطر متوجې شو او مسلمانانو ګټلې سيمه بېرته له لاسه ور کړه.

په اندلس کې د عنبسه بن سُحيم الکلبي او عقبه بن الحجاج السلولي د والايتونو مهال هغوی دغه خطر ته متوجې شول، پر دې سيمه يې بريدونه وکړل او کوښښ يې کاوه چې د باغيانو له وجوده يې پاکه کړي؛ مګر په دې کار کې بريالي نه شول.

د البرت غرونو يا غربي ساحل لورته د کنتبريه په غرونو کې يوه بله ډله هم وه چې په اندلس کې د مسلمانانو له شتون سره مخالفه وه، په پيل کې يې د دغو غرونو په شرقي برخه کې خپل تجمعات متمرکز کړل، په دغه لور کې يې د مشر نوم عربي تاريخونو بطره ياد کړی دی چې د حکومت نوم يې کنتبريه راوړی. په لومړي سر کې يې خاص اهميت نه در لود، خو وروسته يې خپل ارزښت زيات کړ، د بطره زوی الفونسو اول چې کله د بلای له لور سره واده وکړ نو په اندلس کې د مسلمانانو لپاره د ستر خطر بنسټ کېښودل شو. د يوسف بن عبد الرحمن الفهري د ولايت مهال د بشکنس سيمې مقاومت ډېر شوی و، ممکن په جليقيه کې د بلای د ډلې مقاومت پر نورو سيمو باندې هم اثر کړی وي چې هغوی هم خپل مقاومت ته زور ور کړ.

د خلیفه عمر بن عبد العزیز رحمه الله په زمانه کې سمح بن مالك خولاني (۱۰۰تر ۱۰۲ هـ) د اندلس والي شو، هغه په اندلس کې د مسلمانانو قواوې متحدې کړې او پر نژدې یاغي حکومتونو یې حمله وکړه چې په لومړي سر کې بریالی و، خو د طولوشه ښار په محاصره کې دښمن پر هغه له بهره برید وکړ او د ده په شمول زیات مسلمانان هم شهیدان شول، عبد الرحمن الغافقي په تکلیف وتوانېده چې د مسلمانانو د لښکر پاته کسان اربونه ته ورسوي. دغې ماتې د نورو سیمو خلکو ته هم زړه ور کړ چې د مسلمانانو پر ضد سر اوچت کړي او کړي تړونونه مات کړي.

یو بل مشکل چې مسلمانان په نورو سیمو کې هم ورسره مخ شول، هغه د عربي قبیلو خپل منځي اختلافات وو چې نه یوازې یې په اندلس کې د مسلمانانو قووت اوبه کړ، بلکې په ډېرى هغو سیمو کې چې د مسلمانانو اولنیو کسانو فتحه کړې وې؛ دوی په همدې ډول بیرته وبایللې.[۲۳]

د بلاط الشهداء ستره جګړه او د مسلمانانو پرېکنده ماتې:

د عبد الرحمن الغافقي په مشري د مسلمانانو یو ستر لښکر چې شمېر یې دقیق معلوم نه دی، خو په تخمیني توګه شاوخوا اویا یا اتیا زرو ته رسېږي، پر فرانسه برید وکړ. په دې وخت کې فرانسویانو د واك پر

[۲۳] تاریخ العرب...: له ۴۷ تر ۵۲، دولة الاسلام...: ۵۵/۱.

سره شخړه وه، د كارل مارتل په نوم يوه كس يې زياتره سيمې نيولې وې او ځان يې د واك وړ باله او جنوب كې يې الدوق اودو بله پاچاهي جوړه كړې وه چې د مسلمانانو له بريد سره مخ شو. هغه مهال چې د فرانسې جنوبي سيمه د مسلمانانو تر سخت ګواښ لاندې وه او د الدوق پاچاهي مسلمانانو لاندې كوله كارل مارتل د مسلمانانو د ملاقات لپاره په چمتوالي بوخت و.

د عبد الرحمن په مشري د مسلمانانو لښكرو د الدوق پاچاهي دړې وړې كړه او د هغه لښكرې يې سره وپاشلې، ټوله پاچاهي يې د مسلمانانو په لاس كې پرېښوده او د خپل مخالف پاچا كارل مارتل لمنې ته يې ځان ور واچاوه چې د مسلمانانو له چلاخې يې خوندي كړي. كارل مارتل چې وړاندې يې لا د مسلمانانو مقابلې ته ځان چمتو كاوه دا يې مناسب وخت وباله.

مسلمانان د مروج نهر اللوار جنوبي برخې ته رسيدلي وو چې درې ښاخونه يې سره بيليدل همدلته د فرانسې تازه دمه لښكرې د هغوې مقابلې ته راوړاندې شوې. مسلمانان يوه لور ته له ډېره وخته په جګړه جګړه تر دې ځايه راغلي وو، بل لور ته يې د فرانسې د دې تازه دمه ځواك هيڅ اندازه نه وه لګولې، لوار ته په راتلو عبد الرحمن الغافقي غوښتل چې تر سيند ور تېر شي او پر هغوی بريد وكړي چې د كارل مارتل له ستر سپاره لښكر سره مخ شو له دې امله اړ شو چې د تور او

بواتییه ښارونو ترمنځ پرتې سیمې ته را شاته شي او کارل د تور ښار له غربي لوري پر لوار لښکر راټېر کړ او مسلمانانو ته یې په څو کیلو میترۍ کې واړول.

د مسلمانانو له ستړیا او پردي وطن سره یو بل مشکل د هغو غنیمتونو وو، چې دوی په جنوبي فرانسه کې تر لاسه کړي او په دې سره یې ځانونو ته نه یوازې د حمل ونقل مهال ستوماني جوړه کړې وه، بلکې د ساتنې له امله یې پریشانه هم وو چې لښکر به هر وخت د دې غنایمو ساتنه کوله. له بله پلوه د مسلمانانو شمېر هم تر خپل لومړي شمېر کم شوی وو، ځکه چې د شهیدانو او زخمیانو ترڅنګ یې ځینې ډلې په نیول شویو ښارونو کې د ساتنې لپاره پرې ایښې وې.

د ۱۱۴هـ د شعبان په وروستیو کې چې د ۷۳۲م د اکتوبر ۱۲ یا ۱۳ نېټه کېده د دواړو لښکرو ترمنځ وړې وړې نښتې پیل شوې چې اووه یا اته ورځې همدې ډول جګړې دوام در لود او په نهمه ورځ عمومي جګړه ونښته، ټوله ورځ جګړه وشوه او د شپې په داخلېدو هم ونه درېده، د سهار په راختو بیا جګړه پیل شوه، نژدې وه چې فرانسویان په جګړه کې ماته وخوري خو په دې وخت کې یوې اوازې د مسلمانانو صفونه او لیکې سره ګډوډې کړې، یو ناڅاپه اوازه شوه چې د فرانسویانو یوه ډله د غنایمو معسکر ته ننوتې ده او په دې سره د لومړیو لیکو لویه برخه مجاهدین د غنایمو د ساتنې لپاره د شا صفونو

www.sikaraam.com

ته ولاړل، دې ګډوډۍ د مسلمانانو حالت بدل کړ او عبد الرحمن د نظم د برقراره کولو لپاره دلته او هلته منډې وهلې چې د دښمن یو غشی پر برابر شو او د جنګ په میدان کې له اسه ولوېد او شهید شو. په دې سره د مسلمانانو په لښکر کې وېره خپره شوه او د لښکر نظم سره خراب شو، ورسره هممهاله دښمن هم فشار زیات کړ او زیات شمېر مسلمانان یې شهیدان کړل، له دې سره مسلمانانو مقاومت وکړ څو د شپې تیاره خپره شوه، دواړه لښکرونه له یوه بل څخه بیل شول چې د اکتوبر ۲۱ تاریخ او د روژې لومړۍ لسیزه پیل شوې وه. د مسلمانانو مشرانو تر خپل منځي مشورې وروسته وپتیله چې د بریا چانس مو تېر شو، نو ځکه یې په شپه کې شاتګ وکړ، خپل مرکز یې همداسې له غنایمو ډک دښمن ته پرېښود او دوی خپلو تر شا سیمو ته را شاته شول. سهار کارل او پخواني دښمن خو اوسني دوست اودو د مسلمانانو په معسکر کې خاموشي حس کړه، په ډېر احتیاط ورته را مخته شول چې یوازې ځینې زخمیان یې پیدا کړل، د هغوی تر وژلو وروسته یې غنایم واخیستل او د مسلمانانو د تعقیب پر ځای یې همدا بریا کافي وبلله او بېرته د خپل مرکز لور ته ستانه شول.

دا چې په دې جګړه کې څومره مسلمانان او څومره یې د مقابل لوري کسان وژل شوي دي؟ دقیقه نه شي معلومېدای، البته د جګړې شدت او زیاتې مودې ته په کتو ویلای شو چې مړي به زیات شوي وي او ممکن د مسلمانانو ځاني زیان ځکه زیات وي چې د مشر په شهادت

www.sikaraam.com

يې نظم خراب شو او په عيني حال کې يې مورال هم د پخوا په شان پاته نه شو، له دې سره دښمن د هغوی په دې حالت پوه شو او فشار يې پر زيات کړ چې په دې وخت کې د مسلمانانو ګډوډي د هغوی زيان زيات کړ. دلته د مسلمانانو او غربيانو روايات دي چې يو يې هم له اعتدال څخه کار نه اخلي، د غربيانو ځينو رواياتو د مسلمانانو د مړو شمېر ۷۵۳۰۰ کسان ښودلی دی په داسې حال کې چې د مقابل لوري زيان يې يوازې ۱۵۰۰ ښودلی.

دا حتمي خبره ده چې د مسلمانانو شهيدان به زيات شوي وي، مګر په هغه کچه نه دي شوي چې ځينې تاريخونو يې يادونه کړې ده. دليل يې خپله د همدې جنګ له جريانه تر لاسه کېدلای شي، مسلمانانو په هغه ورځ چې خپل مشر يې شهيد شو بيا هم تر ماښامه يې مقابله وکړه او د شپې په تياره کې يې لښکر شاته کړ، دويم دا چې دښمن د هغوی په تعقيب پسې سهار نه دی ورغلی، که د مسلمانانو قووت تر هغه اندازې کم شوی وای چې ځينو تاريخونو يې يادونه کړې ده، نو د يو مخيزې له منځه وړنې لپاره يې دښمن ولې تعقيب نه کاوه؟ بسته ورځ د يوه لوی لښکر مخه نيول او بيا يې په تعقيب پسې نه ورتګ، خپله د دې دليل دی چې زيات مسلمانان شهيدان شوي دي؛ مګر د لښکر لويه برخه بيا هم موجوده وه چې د ځان ساتنې لپاره يې هر کار کولای شوای، له دې امله دښمن د جنګ له ميدانه د

مسلمانانو شاتگ بس وباله او په تعقيب پسې يې نه دي ورغلي.[۲٤] دا يقيني خبره ده چې كه په دې جگړه كې مسلمانانو ماته نه واى خوړلې، نو د اروپا لويه برخه به د مسلمانانو تر سلطې لاندې راتله، خو دغې جگړې د اروپا برخليك بدل كړ او په دې خبره اروپايي مورخين هم اقرار كوي.

د اندلس پر خاوره اموي خلافت:

تر هغه وروسته چې په اسيا كې د امويانو خلافت د عباسيانو په لاس په ۱۳۲هـ كې رانسكور شو، د هشام بن عبد الملك يو لمسی عبد الرحمن بن معاويه بن هشام الداخل صقر قريش له اسيا تېښته وكړه او اروپا ته په تلو يې هلته د امويانو خلافت جوړ كړ. پر دغه سيمه به مخكې د امويانو واليانو د دوی په نوم حكومت كاوه، كله چې خلافت په اسيا او افريقا كې له منځه ولاړ نو دغه سيمه يې د وروستي مورچل په توگه وساتله او عبد الرحمن الداخل پرې د امويانو خلافت جوړ كړ.

عبد الرحمن د ۱۱۳هـ ۷۳۱م مهال د شام په دير حنين يا تدمر سيمه كې پيدا شوی دی، مور يې له بربر قبيلې سره تړاو لري، پلار يې د خلافت د كورنۍ يو ځوان و چې په ځواني كې د ۱۱۸هـ ۷۳٦م مهال وفات شو او د هغه پلار هشام بن عبد الملك يې د اولادونو پالنه

[۲٤] دولة الاسلام في الاندلس: ۱/ ۹۲- ۱۱۱.

وکړه. عبد الرحمن هغه مهال چې عباسيانو يې پر کورنۍ چاپه وهله په ښکار پسې وتلی و، کله چې خبر شو پر خپله مخه ولاړ، تر ډېر تکليف وروسته فلسطين ته ورسېد، هلته يې غلام بدر او د خور ازاد شوی غلام سالم ابو شجاع هم ور ورسېدل، ابو شجاع په دې سيمه کې شناخت در لود، په افريقا او اندلس کې يې له موسی بن نصير سره وخت تېر کړی و، عبد الرحمن مصر ته ولاړ او هغه له ځايه د افريقا اوسني تونس ته ورسېد، تر دا مهاله لا د عباسيانو واک دې ځای ته نه وو رسيدلی چې د اموي کورنۍ نورو اميرانو هم دې لور ته پنا راوړه. د دې ځای امير عبد الرحمن بن حبيب الفهري غوښتل چې اموي اميران يا مړه يا هم ژوندي ونيسي خو عبد الرحمن فرار وکړ او د بربر قبايلو ته يې پنا ور وړه.

عبد الرحمن په شمالي افريقا کې له يوه ځايه بل ته نقلېده او پنځه کاله يې دلته په همدې بڼه تېر کړل، لومړی د بربر قبيلې له مکناسه ښځې سره اوسېده، بيا د خپلو ماماګانو قبيلې نفزه ته ترې ولاړ، دلته په پاته کېدا يې د نورو بربر قبيلو ملاتړ هم تر لاسه کړ، د مغيله قبيلې سره د اوسېدنې مهال يې هغوی ډېر خيال وساته او ابوقره يا ابن قره د ده د اقامې مهال هغه پټ وساته چې زيان ورته ونه رسېږي.

اندلس ته د تېريدلو فکر:

عبد الرحمن د طنجه ساحل ته نژدې په مغيله قبيليه کې اوسېده، د خلافت د کورنۍ سره د اړيکو له امله هغه په اندلس کې له حالاتو خبر و، بيا يې د خور ازاد شوی غلام سالم هم د دې سترې سيمې په اړه خبرې ورته کولې او په شمالي افريقا کې د هستوګنې مهال يې د اندلس د ګډوډۍ خبرونه تر لاسه کول.

له ۱۳۰هـ وروسته په اندلس کې د صميل بن حاتم الکلابي او يوسف بن عبد الرحمن الفهري خپل سرى حکومت و چې له نورو عربي قبايلو سره په جنجال کښېوتی.

په اندلس کې د امويانو موالي هم موجود وو، دوی له اموي کورنۍ سره ښې اړيکې در لودې، د دې مواليانو مشر ابو الحجاج يوسف بن بخت په جيان کې د مواليانو مشر و، همداشان يې ابو عثمان عبيد الله بن عثمان او عبد الله بن خالد هم د مواليو مشران وو، دوی نه يوازې په خپلو خلکو کې محبوبيت در لود؛ بلکې د ښه ثروت او ځمکو خاوندان هم وو.

عبد الرحمن د صميل او لاسپوځي والي يوسف فهري مشغولتيا د ځان لپاره په ګټه وبلله او له دې درې مشرانو سره يې د خپل غلام بدر په وسيله اړيکه ونيوه، هغوی تر خپل منځ مشوره وکړه او دا خبره يې سره پخه کړه چې عبد الرحمن الداخل پر دوی حق لري چې ملاتړ يې وکړي، ځکه هغه خپل وروستي سخت حالات دوی ته په تفصيل

بيان کړي وو، لـه دوی يـې مرسـته طلـب کـړې وه او خپـل پخـواني احسانونه يې ورته يـاد کـړي وو چـې لـه ده سره بايـد پـه دې سـختو شرايطو کې مرسـته وکـړي. دوی غوښـتل لـه صـميل سره هـم مشـوره وکړي؛ ځکه هغه هم ددې سيمې له مشرانو څخه و او له دوی سره يې اړيکې بدې نه وې. دوی په ډېره سخته موکه پيدا کړه چې صميل تـه خپله خبره وکړي، هغه په لومړي سره کې خبره تاييد کړه البته وروسته يـې فکـر وکـړ چـې د الـداخل پـه راتلـو د ده او کـورنۍ قـدرت يـې ختمېږي، نو يې فکر بدل کړ او هغوی يې وډار کړل چې الداخل کـه راشي، زه جنګ ورسره کوم او د هغه راتګ زموږ لپاره د خطر زنـګ دی، او که يوازې د پنا لپاره راځي بيا پروا نه کوي او دی يې ملاتړی دی، خو امارت يې نه قبلوي. له دې درو مشرانو سره د عبـد الـرحمن غلام په ۱۳٦هـ کې اړيکه نيولې وه.

له صميل څخه تـر نـاهيلي وروسـته دې درو مشرـانو د هغـه مخـالف لوري ته مخه کړه، له هغو يمنيانو سره يې اړيکه ونيوه چې صميل يې مشر ور وژلی و، هغوی د خپل انتقام لپاره هم د اوبـو ځـګ تـه لاس ور اچاوه سمدستي يې له دې درو مشرانو سره د هغوی خبره ومنله او د عبد الرحمن پر راتګ ورسره سلا شول.

کله چې يوسف او صميل په سرقسطه کې د خپلو مخالفانو په ټکولـو بوخت وو، دوی دا مهال د الداخل د رابلـو مناسـب فرصـت وبالـه او

هغه ته يې پنځه سوه ديناره ور ولېږل چې د ده پر ميلمه پاله قبيله يې وويشي او د ده مشكلات په حل كړي، نو د ۱۳۸ په ربيع الثاني كې هغه د منكب په بندرگاه كې اندلس ته راغی چې د مريه او ماله ښارونو ترمنځ وه. دلته يې پلويانو او هغو درو مشرانو تود هركلی وكړ، لومړی د ابن خالد منزل ته ولاړ، بيا هغه له ځايه د ابن عثمان كلي ته ولاړ چې په طرشه كې واقع و.

يوسف فهري چې په دې چاره خبر شو، نو د بيره حاكم ته يې وليكل چې هغه ونيسي، خو په دې وخت كې د هغه پر شاوخوا زيات كسان راټول شوي وو نو د نيولو چانس يې تېر شوی و. په سرقسطه كې د خپلو مخالفو له ټكولو چې دی او صميل فارغ شول نو صميل غوښتل چې سمدستي د الداخل خبره خلاصه كړي، مگر يوسف دې ته تيار نه و، بل لور ته د الداخل پلويانو اوازه گډه كړه چې هغه يوازې دلته د سرخوندي كولو لپاره راغلی دی نه د امارت په لټه، د يوسف په لښكر كې هم غوغا گډه وه او نه يې غوښتل چې د الداخل پر وړاندې كوم اقدام وكړي، له دې سره ژمی شو، بارانانونه او سړه هوا هم بل خنډ شو، له دې امله يوسف لښكر ته امر وكړ چې قرطبې ته ولاړ شي او د الداخل كار وځنډوي. په دې توگه الداخل سمدستي له خطر څخه وژغورل شو.

www.sikaraam.com

د ۱۳۸ هـ د کوچني اختر خطبه د لومړي ځل لپاره د اردن د پوځ د مشر په غوښتنه په ریه ښار کې د الداخل په نوم وویل شوه او د یوسف نوم ایسته شو.

په الریه کې یې شل ورځې تېرې کړې، د بربر قبیلې له مشر ـ عبد الرحمن بن عوسجه یې ملاتړ وغوښت چې هغه یې ملاتړ وکړ او څلور سوه بربري کسان یې د عبد الرحمن الداخل ملاتړ ته ولېږل چې دا موالي اصلا د یزید بن عبد الملك بلل کېدل او اوس د عبدالرحمن په ولاء کې راغلل. یمنیانو او بربریانو د خپلو راتلونکو ګټو په خاطر له عبد الرحمن سره لاس یو کړ او د هغه تر مشرۍ لاندې یې د نظام تغییر ته زړه ښه کړ، خو داسې بربر ډلې هم وې چې له صمیل او یوسف سره یې لارې یو کړې وې، ځکه هغوی خپلې ګټې د هغوی په شتون کې لیدلې.

الداخل چې له ریه شذونه ته روانېده نو د ملاتړو شمېر یې دوه زرو ته رسېده، د بربر له مغیله قبیلې هم ښه ډېر کسان ورسره یوځای شول، د فلسطین د پوځ مشر چې همدلته میشت و، هغه ته هر کلی ووایه، له شذونه یې خپل موالي د حمص لښکر ته چې په اشبیلیه او غربي سیمو کې میشت وو، ولېږل او له خپله مسیره یې خبر کړل، د هغوی د موافقې تر لاسه کولو وروسته عبد الرحمن الداخل اشبیلیې ته مخه کړه، اشبیلیې ته په رسېدو، یمنیانو، شامیانو او د هغه ځای نورو

www.sikaraam.com

اوسېدونکو په همږغي ورته هر کلی ووایه چې په سر کې یې ابو الصباح یحیی الیحصبي او حیوه بن ملامس الحضرمي وو، دوی د اطاعت قسمونه ور ته وکړل او په دې سره د الداخل د ځواک شمېر ډېر زیات شو چې سپاره یې درې زره او ګڼشمېر پیاده پوځ هم ورسره ملتیا کوله. په دې وخت کې یوسف او صمیل غوښتل چې پر عبد الرحمن برید وکړي، نو د قنسرین او بیره پوځ یې له ځان سره واخیست د هغه لور ته یې حرکت وکړ، الداخل چې یې په اراده خبر شو، له اشبیلیې یې د قرطبې لور ته کوچ وکړ، صمیل چې د هغه په اراده خبر شو بیرته وګرزید او د قرطبې د ساتنې لپاره یې ګړندی تګ کاوه، په دې وخت کې د دوی دواړو پوځونو ترمنځ یوازې یو نهر مانع و چې یو پوځ یې یوه لورته او بل یې بل لور ته د قرطبې پرخوا روان وو.

د مصادرې جګړه او قرطبې ته د عبد الرحمن دخول:

د نهر اوبه په دې وخت کې زیاتې وې، نو یوه لوري هم پر بل د برید تکل نه شوای کولای، الداخل غوښتل تر یوسف وړاندې قرطبې ته ولاړ شي، نو یوځای یې اور بل کړ چې مقابل لوری فکر وکړي دوی کوچ نه دی کړی، نو په شپه کې یې غوښتل چې کوچ وکړي او دښمن په ځان خبر نه کړي، اما یوسف او صمیل یې ناڅاپي حرکت ته متوجې شول او الداخل قرطبې ته په ننوتلو کې ناکام شو. که به یو لښکر تګ کاوه بل هم مجبور و، که به هغه پړاو کاوه بل هم اړ و، ان

تر دې چې په مصادره کې نومي ځای کې د یوسف لښکر قرطبې ته نژدې پړاو وکړ او د عبد الرحمن مقابلې ته یې تیاري وکړه.

دواړو ډلو درې ورځې انتظار وکړ چې د نهر اوبه یوڅه کښته شي، د ذي الحجې له شپږم تاریخ دوشنبې څخه تر پنځم د پنجشنبې تر ورځې د ١٣٨هـ کال انتظار وشو. په دې وخت کې عبد الرحمن پر دوو کارونو فوکس وکړ: یو دا چې د پوځ ترتیبات او تنظیم یې خلاص کړل، پر لښکر یې مشران وټاکل، دویم یې په دې اړه فکر وکړ چې څنګه وکولای شي دوی د دښمن لور ته ور تېر شي او هغوی له نهره د تېریدلو پر مهال غرض په ونه لري.

د عبد الرحمن بن نعیم الکلبي په نوم یو کس یې د شامیانو پر اس سپرې ډله مشر کړ، د یمنیانو د پیاده ګروپ مشر-یې بلوهه اللخمي تعین کړ، د عاصم بن مسلم الثقفي په نوم یو کس یې د بربر او بني امیه پر پیاده ګانو مشر کړ، د بني امیه پر اس سپره ډله یې حبیب بن عبد الملك القرشي مشر وټاکه، د بربر د اس سپرو کسانو مشري یې ابراهیم بن شجره البرنسي ته ور کړه، په اخیر کې یې د ټول پوځ مشري د موالیو یوه مشر ابو عثمان عبید الله بن عثمان ته وسپارله او یو لوی بیرغ یې ور کړ.

د دویم مشکل د حل لپاره عبد الرحمن له یوسف فهري سره په تماس کې شو، له هغه څخه یې یوې روغې جوړې ته د رسېدلو لپاره د خبرو

اترو غوښتنه وکړه، یو پلاوی یې د یوسف لورته ولېږه چې خبرې پیل کړي او د هغه د پخوانیو شرطونو منلو ته یې ځان چمتو وښود. هیله یې اصلا دا وه چې یوسف د ده د لښکر د تېریدو مهال کوم نظامي عملیات ونه کړي او هغه ته یې فکر وکړ چې د خبرو مهال باید دواړه لښکرې سره نژدې وي چې خبرې ژر مختـه ولاړې شي، پـه دې بانـه یې ځان ور تېر او یوسف یې خطا کړ، هغه پر لښکر هیڅ برید ونه کړ او پسونه و غوایې یې هم د میلمستیا لپاره ور ولېږل، شپه یې په ارامـه فضا کې تېره کړه او په دا سبا یې د جګړې لپاره چمتوالی وکړ چـې د یوسف لښکر هیڅ تیار نـه و، د ۱۳۸ کـال د جمعـې پـه ورځ یـې پـه داسې حال کې د یوسف پر لښکر برید وکړ چې هغه بالکل ناخبره و، له هر ډول نظامي تیاري پرته د جنګ میدان ته کښته شو، درې کسانو یې د پیاده پوځ مشري واخیسته چې کنانه بن کنانه، جوشن بن صمیل او عبد الله بن یوسف الفهري وو، د شامیانو اس سپره ډله یې علي بـن عبید الکلابي ته ور کړه، د یوسف یوه ازاد شوي غلام خالد سودي د یوسف د موالي او له بربر قبیلې د دوستانو مشري ته اوږه ور کړه.

مصاره ته نژدې جګړه پیل شوه، دا ډېره لنډه وه، د الـداخل سـپرو پـر زړه او راسته اړخ هجوم ور ووړ، په لنډ وخت کې د جګړې له میدانه خالد سودي او له بربریانو و د یوسف له موالیو جوړ لښکر یـې پښـې سـپکې کـړې، د پیـاده پـوځ درې مشرـان ووژل شـول، د چـپ اړخ سرلښکر عبید بن علي الکـلابي هڅـه وکـړه چـې خپـل دریـځ ثابـت

وساتي خو د عبد الرحمن د سپرو په وړاندې يې ځان نه شواى ټينګولاى، نو له ډېرو کسانو سره يوځاى ووژل، په دې وخت کې صميل او يوسف ته له تېښتې پرته بله لار نه وه، يوسف الفهري هڅه وکړه چې قرطبې ته داخل شي، خو د بربريانو يوه مشر له دې منعه کړ نو مجبور شو چې طليطلې يا بيره ته پنا يوسي.

تر بريا وروسته عبد الرحمن قرطبې ته داخل شو، د جمعې لمونځ يې په جامع جومات کې ادا کړ او همدلته خلکو له هغه سره بيعت وکړ. په همدې وخت کې د الداخل د لښکر ځينو کسانو د صميل او يوسف له هستوګنځيو چور تالان وکړ، د زرګونو دينارو پراته صندوقونه يې يووړل، الداخل چې په دې چورتالان خبر شو امر يې وکړ چې بند يې کړي او تالا شوي شيان خپلو مالکانو ته وسپاري، نو د يمنيانو کمعقلانو هغه د قريشو په تعصب ملامت کړ، اما هوښيارو مشرانو يې خبره تاييد کړه، د هغه امر يې ومانه که څه هم په زړه کې يې له ده څخه خپګان پيدا شو. يمنيانو اصلا له يوسف او صميل څخه ځانونه بېغمه کول، تر دې ارمان وروسته يې ځانو ته ښې ونډې غوښتې چې په دې سره يې د عبد الرحمن پر شخصيت خطا شوي وو، نو خپلې خطا ته تر پام کېدو وروسته يې غوښتل چې د هغه خلاف انقلاب وکړي، په دې مشرانو کې د اندلس د لويديځې برخې مشر ابو الصباح اليحصبي وړاندې و، چې الداخل ته معامله رسوا شوه او د ځان ساتنې لپاره يې ژر امنيتي تدابير ونيول. د پوليسو يوه ټولي

يې پر خپله شاوخوا وگومارله، مشري يې عبد الرحمن بن نعيم الکلبي ته ور کړه چې د قضاعه قبيلې و او دوی ته يې وفادارسي ثابتـه وه، دا د الداخل په حکومت کې لومړی رسمي منصب و چې يـوه کـس تـه ور کړل شو.

تر دې بريا وروسته په اندلس کې يوځل بيا د امويانو حکومـت جـوړ شو، عبد الرحمن د جمعې په ورځ چې د ذي الحجې لسمه نيټه کېده د ۱۳۸هـ کال چې له ۷٥٦م سره يې سمون درلود خپله نوې واکمني له شام څخه ډېره لـرې بيـا جـوړه کـړه. امـا يوسـف او صـميل ارام نـه کېناستل، هغوی له مختلفـو ځـايونو بيـا لښـکر راغونـډ کـړ او د عبـد الرحمن ټاکل شويو واليانو ته يې خطر جوړ، څو کسان يې لـه خپلـو دندو وشړل، پر قرطبه يې د هغه په غياب کې د زوی په وسيله حملـه وکړه او چور چپاول يې وکړ، الداخل بيرته تر لاسـه کـړه او د يوسـف زوی يې تېښتې ته اړ کړ. بيرته ته يې د يوسـف او صـميل مقـابلې تـه مخه کړه چې په بيره کې ديره وو، هغوی ته په ورتلو پوه شو چې دوی خبرې او سوله غواړي، ځکه د ده د مقابلې توان يې په ځـان کـې نـه لېده، نو د بنديانو پر تبادله، د عبد الرحمن د اميـر منلـو پـر شرط يـې داسـې سـوله سره وکـړه چـې د يوسـف او صـميل پـه جايـدادونو او ممتلکاتو به کار نه لري، د هغوی کومکيانو او ملگـرو تـه بـه عمـومي عفوه کېږي نو به پر اندلس د امير عبـد الـرحمن الـداخل امـارت وي چې دوی به يې هم مني، د وضعې د قرارېدو د تضمين په خاطر يې د

www.sikaraam.com

يوسف دوه زامن د برمته وو په توګه له ځان سره وساتل او په ۱۴۰ هـ کې له هغوی سره سوله وشوه او عبد الرحمن تر سرګردانيو وروسته يوځل بيا د اموي خلافت بنسټ کيښود.[۲٥]

البته الداخل خپل حکومت ته د خلافت نوم نه دی ور کړی، په لومړي سر کې يې خطبه هم د عباسي خليفه ابو جعفر المنصور په نوم ويله، تر لس مياشتې وروسته يې د عبد الملك بن عمر المرواني په مشوره د هغه نوم له خطبې ايسته کړ، تر دې وروسته يې هم ځان خليفه اعلان نه کړ، بلکې ابن الخلفاء يې ځان ته غوره کړ، ده فکر کاوه چې خلافت په يوه وخت کې دوه نه وي، او له هر چا سره چې د حجاز، شام او عراق واکمني وي هغه اصل خليفه او د امير المومنين لقب مستحق دی. حالات همداسې پاته وو، د الداخل اولادې واك ميراثي کړ، د دريم عبد الرحمن تر راتګ وروسته هغه په ۳۱٦هـ کې اموي خلافت اعلان کړ. عبد الرحمن الاول له ۱۳۸ څخه تر ۱۷۲هـ واکمني کړې ده چې ټوله موده يې تقريبا ۳۴ کاله کېږي. ورپسې يې زوی هشام اول واکمن شو، چې له ۱۷۲ تر ۱۸۰هـ واکمن و او اته کاله يې واك وچلاوه. بيا حکم اول واك ته ورسېد چې له ۱۸۰ تر ۲۰٦ هـ په واك کې پاته شو د واك موده يې ۲٦ کاله کېږي. ورپسې عبد الرحمن الثاني يا اوسط واك ته ورسېد چې له ۲۰٦ تر ۲۳۸ په واك

---

[۲٥] تاريخ العرب...: ۹۱- ۱۰۲

www.sikaraam.com

كې پاته شو د واك موده يې ۳۲ كاله كېږي. بيا محمد اول واك ته ورسېد چې له ۲۳۸ څخه تر ۲۷۳ يې واك وچلاوه، د واك موده يې ۳۵ كاله كېږي. منذر بن محمد ورپسې واك ته ورسېد چې له ۲۷۳ بيا تر ۲۷۵ يې د واك موده وه چې دوه كاله كېږي. تر ده وورسته عبد الله بن محمد امير شو، دى له ۲۷۵ تر ۳۰۰ هـ په واك كې پاته شو د واك موده يې ۲۵ كاله كېږي. تر ده وروسته محمد د عبد الرحمن ناصر پلار واك ته ورسېد چې د يادولو وړ موده يې كار نه دى كړى، تر ده وروسته عبد الرحمن الثالث (الناصر) واك ته ورسيد له ۳۰۰ څخه تر ۳۵۰ كاله يې حكومت كړى چې همده د امويانو خلافت په اندلس كې د ۳۱٦هـ مهال اعلان كړ. په دې سره د امويانو د اميريت دوره پاى مومي او د خلافت عهد يې پيلېږي. په دې وخت كې فاطميانو له عباسي خلافت څخه جلا د بل خلافت اعلان وكړ، عباسي خلافت كې فارسي او نور عجمي عناصر داخل شوي وو او هغه اصل قريشيت ته يې صدمه د واك په تر لاسه كولو رسولې وه او د عبد الرحمن الثالث اداري او عسكري خدماتو ته په كتو د اندلس خلكو د خليفه د لقب مستحق وباله، نو ځكه ده په خپل وخت كې د امويانو خلافت په اندلس كې اعلان كړ.

د ناصر تر مړينې وروسته د هغه زوى حكم ثاني چې المستنصر بالله لقب يې و، د خلافت چارې په لاس كې ونيوې، ده له ۳۵۰ څخه تر ۳٦٦هـ خلافت وكړ، په دې وخت كې يې عمر ۴۸ كلونو ته رسېدلى

و. د خلافت په چارو کې يې د خپل پلار تګلاره مخته وړه. د ده په وخت کې له بر او بحر څخه پر مسلمانانو بريدونه وشول خو حکم يې په کلکه دفاع وکړه او په شمال کې موکې ته پټ دښمنان يې له ډاره سولې او د امن ژوند ته اړ کړل چې له ده سره يې د سولې او نه جنګ تړونونه وکړل.

حکم مستنصر بالله ډېر ښه خلافت وکړ، د ده وخت د اندلس د خلکو لپاره يو زرين چانس و، نوموړی عالم، فقيه، په انسابو خبر، د تاريخ عالم او ګڼشمېر نور صفات يې در لودل چې په همدې سره د ده په وخت کې علوم وغوړېدل، له بغداد او نورو ځايونو يې کتابونه اندلس ته وړل او دلته د علم لپاره په چټکي کار کېده. مشهورو علماؤ ته يې احوال ور کاوه چې د هغوی د تاليفاتو لومړنی نسخې هغه ته ور کړي او په دې سره يې د اموي خلافت په کتابتون کې زرګونه ټوکه کتابونه راغونډ کړي وو؛ ابن حزم په دې اړه وايي: د هغو فهرستونو شمېر چې د کتابونو نومونه پکې ليکلي وو، ۴۴ ته رسېده، په هر فهرست کې ۵۰ ورقې وې چې يوازې د ديوانو نومونه پکې ليکلي وو. د دې کتابتونو چارې د ده د ورور عبد العزيز له غاړې وې، د منذر په نوم ورور ته يې د قرطبې تعليمي چارې ور له غاړې کړې وې. په خپل وخت کې يې ستر علماء را جمعه کول، کتابونه يې را ټول کړل او د بې وزلو اولادونو ته يې د وړيا تعليم زمينه برابره کړه، د قرطبې پوهنتون ته يې خاصه توجو وکړه او د نړۍ مشهور علماؤ يې ورته راوبلل، ستر

www.sikaraam.com

معاشونه او لويې ډالۍ يې ور کولې، د ده د دورې په اړه يو هسپانوی مورخ لافونتي وايي: د حکم ثاني دوره د ادب او تمدن دوره وه.

حکم د ۳۶٦هـ مهال وفات شو او پر ځای يې زوی هشام المؤيد چې ۱۱ کاله او اته مياشتې عمر يې در لود، کېناست. له دې سره چې د خلافت لپاره د هغه وړ ورونه موجود وو، خو ده بيا هم د خپل زوی او خلافت په حق کې ستره اشتباه وکړه، دا کار يې نه يوازې له مسلمان ملت سره جفا وه؛ بلکې په اندلس کې يې د مسلمانانو برخليک بدل کړ، د اموي خلافت دبدبه يې له منځه يووړه او واک د خليفه پر ځای د هغه يوه کارمند ابن ابي عامر ته په لاس ورغی چې ماشوم خليفه د هغه په لاسونو کې لوبېده. په دې سره د خليفه او خلافت يوازې نوم پاته شو او واک د امويانو له کورنۍ بلې ته نقل شو چې عامريه کورنۍ بلله کېده، چې د عبد الرحمن بن ابي عامر او شنجول لقب يې کاوه، له مرګ سره د هغوی د کورنۍ واک هم پای ته ورسېد او اندلس په يوه کورنۍ جګړه او ملوك الطوايفي کې ور دننه شو، ان د ۴۲۲هـ مهال د امويانو د بخت ستوری يومخيز پرېوت او د قرطبې اهل د خلافت او اموي کورنۍ د واك پای اعلان کړ او د اندلس په زياتره لويو ښارونو کې د هغه ځای حاکمانو له مرکز څخه خپلواکي اعلان کړه.

www.sikaraam.com

لـه دې ځایـه ممکنـه ده چـې ووایـو د امـوي کـورنۍ واک د حکـم مستنصر په مرګ په ۳٦٦ کې پای ته ورسېد او له دې نیتې د عامریـه کورنۍ دور پیل شو چې له خلیفه هشام څخه یې مشروعیت واخیست او تر یوه وخته یې د هغه په نوم باندې واک هم وچلاوه. خلیفـه تـه نـژدې محمـد بـن ابي عـامر ځـانګړی څـارونکی، جعفـر بـن عـثمان المصحفي لوی وزیر او په شمالي جبهه کې د پوځ قوماندان غالب بن عبد الرحمن د هغه وصیت نافذونکي وو چې حکم مستنصر ـ د خپـل زوی هشام د ولیعهدۍ لپاره کړی و.

بل لور ته د په دولت کې یوه بل ستر اړخ د صقالبه وو مشرانو فائق او جؤذر غوښتل چې د اموي کورنۍ یو بل وتلی شخص امیر مغیـره بـن عبد الرحمن الناصر د حکم مستنصر ورور د هشام پر ځای خلیفه شي څو د خلافت وحدت وساتل شي. صقالبه د خلافت په مـانۍ کـې د ښه پوره قووت خاوندان وو، هغوی غوښتل چې د نوي خلیفه پر ضد قیام وکړي، مګر ابن ابي عامر او المصحفي یـې پـه سریعـو اجراءاتـو مخه ونیوه، د هغوی انتخاب شوی خلیفه مغیره یې قتل کړ او صـقالبه یې په زور د خپلو غوښتنو منلو ته اړ کړل. له دې وخت څخـه د ابـن ابي عامر دور پیلېږي چې په ۳٦٦ کې یې د شمال لور ته د دښمن پـر ضد پوځي عملیات هم وکړل او خپل نوم یې خلکو ته په ښه توګه ور وپېژندی، ورو ورو یې له خپلې مخې هغه کسان ایسته کول چې د ده د واک په لار کې خنډ وو، پـه دې سره یـې مصـحفي هـم یـوه ورځ

زندان ته ټېله کړه او هغه وروستی ځنډ یې د خپل ځان په وړاندې لـه لاسې ایسته کړ. مصحفي د ۳۷۲ هـ مهال د هغه په زنـدان کـې وفـات شو. مصحفي تر دې مخکې د شمالي جبهې له قوماندان غالـب سره د یوې دوستۍ له لارې غوښتل چې خپل پخواني مخالفتونه هېـر کـړي او د ابن ابي عامر خلاف نوې جبهه پرانیزي، غوښتل یې د غالب لـور خپل زوی محمد ته وغواړي، خو ابن ابي عامر یې پـه لار کـې خنـډ شو او د غالب لور یې د خپل ځان لپاره وغوښتله چې په دې سره یې د هغوی د اتحاد نه یوازې مخه ډب کړه بلکې غالب یې د خپل ځان په خسر کولو د ځان متحد جوړ کړ چې ورپسې د ۳۶۷ مهال پـه یـوه حملـه کـې لـه خپلـو لښـکرو سره د هغـه لښـکرې هـم لـه ځـان سره واخیستې او په شمال کې یې ګڼ فتوحـات وکـړل چـې پـه راتلـو یـې خلیفه د ذي الوزارتین لقب ور کړ او هغه وظیفه یې ده ته وسپارله چې مخکې مصحفي او غالـب دواړو مختـه وړه او پـه دې توګـه ابـن ابي عامر په دولت کې تر خلیفه وروسته لومړنی کس بلل کېده.

ابن ابي عامر په دویم قدم کې دا کار وکړ چې د حکم مستنصر د قواؤ پر ځای یې ځان ته نورې لښکرې جوړې کړې، په سوکه سوکه یې د خپلو باوري لښکرو شمېر زیات کړ چې ان پـه انـدلس کـې د حـاکم مطلق بڼه یې خپله کړه او په دې وخت کې د هغه یوازینی سیال د هغه خپل خسر غالب د شمالي جبهې قوماندان پاته شو چـې پـه عسـکري خدماتو کې یې ښه نوم در لود.

ابن ابي عامر د هغه پر ځای بل کس چې نوم يې په اندلس کې تر هغه کم نه و، جعفر بن علي بن حمدون المعروف په ابن الاندلسي- راوغوښت، د وزير لقب يې ور کړ، له خپلو خاصو کسانو يې کړ او د حضره پوځ قوماندان يې وټاکه. په دې سره د غالب بن عبد الرحمن غوسه راوپارېده، هغه پوهېده چې ابن ابي عامر يې په وړاندې دسيسه جوړوي، يوازې د هغه خپله پوهه هم نه وه، بلکې د خليفه مور هم هغه وپاراوه چې ابن ابي عامر نه يوازې ستا په وړاندې دسيسه جوړوي، بلکې خليفه يې هم له واکه اچولی دی. خسر- خپل زوم يوې وليمې چې په انتسه ښار کې يې جوړه کړې وه، طلب کړ، دواړه په انفرادي توگه سره کېناستل او خبرې يې وکړې، غالب د محمد بن ابي عامر د وژلو لپاره توره وکښه چې هغه په ډېر انتيکه ډول له دې حملې ځان وژغوره او سمدستي خپلې پلازمينې قرطبې ته راستون شو، دلته يې خاص لښکر تيار کړی و، د غالب قوماندان پر اوسېدن ځای يې بريد وکړ او هغه يې ترې ونيوی، غالب له ډېرې مجبورۍ اړ شو په هسپانيه کې له شمالي دښمنانو سره لاس يو کړي، له هغوی سره يوځای يې د ابن ابي عامر خلاف په ۳۷۱هـ محرم کې جگړه وکړه، له انتسه ښار سره نژدې دواړې لښکرې يو له بل سره لاس او گريوان شوې، نژدې وه چې ابن ابي عامر ماته وخوري خو په دې وخت کې پر غالب ناڅاپه د زړه حمله راغله او هغه د جگړې په ميدان کې ومړ او د ابن ابي عامر ستوری بيا هم وځلېد.

د ۳۷۲هـ مهال یې خپل نږدې کس جعفر بن علي بن حمدون د حضره لښکر مشر ته دسیسه جوړه کړه او د یوې دسیسې له مخې یې هغه مړ کړ او بیا یې د هغه قاتلین هم اعدام کړل چې د هغه د مرګ تور پر ده پوري نه شي، په دې سره یې په اندلس کې ټول هغه کسان له منځه یوړل چې ده د خپل ځان په اړه خطر ترې احساساوه، له دې سره یې ځان ته منصور لقب غوره کړ او په منبرونو به د هغه نوم یادېده. د ده په اړه ابن خطیب السلماني لیکي:

كان ابن أبي عامر آية في الدهاء والمكر والسياسة عدا بالمصحفي على الصقالبة حتى قتلهم، ثم عدا بغالب على المصحفي حتى قتله، ثم عدا بجعفر بن علي بن الأندلسي على غالب حتى استراح منه ثم عدا بنفسه على جعفر حتى أهلكه ثم انفرد ينادي صروف الدهر: هل من مبارز.[26]

ابن ابي عامر په هوښیاري، فریب او سیاست کې یوه ځانګړې نښه وه، مصحفي یې پر صقالبه وو ور مست کړ هغوی یې په مړه کړل، بیا یې په غالب باندې مصحفي ګوښه او قتل کړ، ورپسې یې په جعفر بن علي الاندلسي باندې غالب وواهه څو یې له هغه ځان بېغمه کړ، اخر

[26] تاريخ العرب وحضارتهم في الأندلس (ص: ۱۹۷).

www.sikaraam.com

يې جعفر په خپله له منځه يووړی بيا يې تر دې مبارزې وروسته ويل: ايا کوم بل مبارزه کوونکی هم شته؟!

نوموړي د شمالي دښمنانو خلاف تر ٥٠ زياتې حملې وکړې چې پـه يوه حمله کې هم نه دی ناکامه شوی، ده به تل په خپلو حملـو کـې هجومي تګلاره غوره کوله چې دښمن دفاعي حالت ته اړ کړي، ابـن ابي عامر په خپلو حملو کې هغو ځايونو ته ورسېد چې مخکـې هـيڅ اسلامي سپه سالار هغه ځای ته نه وو رسېدلی، په دې سره يې دښمن ته دا په ډاګه کړه چې اسلامي لښکرې کـه وغـواړي نـو د هغـوی هـر ځای په هر وخت کې تر برید لاندې راوستلای شي او د هغـوی هـر ښار ته خطر جوړولای شي.د دغو حملو په لړ کې يې تر ټولو مشهوره حمله د ۳۷۱ کال حمله وه چې د ځينو پاچاهـانو د تاديـب لپـاره يـې وکړه، دغه حمله يې د غالب د مرستې لپاره کړې وه، په دې سره يې د دښمنانو اتحاد مات کړ او د هغوی ښارونه يې يو په بل پسـې سـقوط کړل اما د ژمي په راتلو او د واورې په اورېـدو يـې خپلـې لښـکرې د خپل هيواد لور ته ستنې کړې چې په دې سره يې دښمن اړ کړ ده تـه جزيه ومني.

په ۳۷۴ کې يې د برشلونه خلاف بله حمله وکړه، او د ۳۷٦ پر مهال يې د ليون د غوړ پيچ لپـاره بريـد وکـړ چـې د تـړون لـه ځينـو مـادو يـې مخالفت کړی و.

ابن ابي عامر له ۳٦۸هـ څخه د یوه ښار بنسټ هم کیښود چې زاهره نوم یې ور کړی و، په ۳۷۰ کې دغه ښار تکمیل شو چې دی له خپلو خاصو کسانو سره ورنقل شو او د خلیفه په مقر کې پر ځان ډارېده له دې امله یې نور نه غوښتل چې له خلیفه سره یوځای د هغه په قصر کې واوسي.

منصور ابن ابي عامر د ۳۹۲هـ په رمضان کې د ٦۵ کلونو په عمر مړ شو چې نژدې ۲۵ کاله یې د واک واګې په لاس کې نیولې وې. ابن ابي عامر مورخینو نابغه بللی دی، نوموړی د منځنی طبقې کس و چې له دې حالته یې ځان پاچاهي ته ورساوه، داسې یو سلطنت یې جوړ کړ او ځان یې داسې واکمن ثابت کړ چې د اندلس تېرو واکمنانو یوه هم د ده په شان واکمني نه ده کړې، حتا عبد الرحمن الناصر هم تر ده په ځینو چارو کې کم و. دا خبره به مناسبه وي چې د اندلس په تاریخ کې د ده دور د سیاست او تمدن له اړخه تر ټولو ځلانده دوره وبلل شي.

تر ده وروسته یې زوی عبدالملك بن منصور المظفر ځای ناستی شو، د هغه په دور کې یې وزیرانو تر خپل منځ سیالي شروع کړه چې دا کار یې د اسلامي دولت په زیان تمام شو. که څه هم یوه وزیر به بل وپرزاوه، اما دا کار د هغه هم په خیر نه تمامېده. وزیر ابن سعید پر طرفه الصقلبي مظفر غوسه کړ چې هغه یې د ۳۹۴ مهال مشرقي الجزائر ته وشاړه، خو تر دې وروسته یې د مظفر پر ځای د یوه اموي

کس د واک ته رسولو هڅې پيل کړې چې دا دسيسه يې افشا شوه او هغه په دې سره د ۳۹۷ مهال خپله سر وبايله او اعدام شو.

عبد الملك بن منصور بن ابي عامر اووه کاله حکومت وکړ، ان چې د ۱۰۰۹/۳۹۹م مهال وفات شو او پر ځای يې خپل ورور عبد الرحمن شنجول پرېښود، ورور يې هغه وړتياوې نه درلودې چې د خپل حاکم ورور خلا يې ډکه کړې وای، هغه هوښيار او زړور نه و، نو د خپل پلار او ورور په سيات او تګلاره کې يې تغيير راوست، له نظر بند خليفه سره يې اړيکې زياتې کړې چې هغه ورته د مامون لقب ور کړ، د خلافت لپاره يې وليعهد وټاکه او په دې سره يې خپل نږدې کسان هم غوسه او هم خپه کړل.

عبد الرحمن شنجول چې د قشتالې د جنګ لپاره له خپلې پلازمينې ووت، زياتره نظامي ځواک يې له ځان سره واخيست، نو د عبد الرحمن ناصر لسمي محمد بن هشام يې پر ضد پاڅون وکړ، د جمادي الاخر پر ۱٦ تاريخ د ۳۹۹هـ مهال چې له ۱۰۰۹م سره يې سمون درلود، محمد د خليفه هشام المويد قصر ته داخل شو، هغه د محمد په ګټه له خلافت تنازل وکړ او دی يې پر ماڼۍ ولکه وکړه، زاهره ښارګوټی يې ونړاوه او ټولې خزانې او هر څه چې په لاس ورغلل هغه يې چور کړل.

شنجول د انقلاب خبر واورېد، بیرته راوګرزید، د هشام موید له لوري چې هغه ته د ولیعهد منصب ور کول شوی و، له هغه یې تنازل وکړ او د هشام موید مرستې ته یې بلنه پیل کړه، خو دا وخت ډېر ناوخته شوی و، له ده څخه د پوځ لویه برخه ولاړه او اخر دی په همدې کال کې په اعدام محکوم شو. په دې ډول د عامریه کورنۍ واک ته پای ور کړل شول چې د هر ډول تمې او توقع خلاف و، ځکه شنجول په داسې حال کې د چارو واګې په لاس کې واخیستې چې یو بشپړ قوي دولت یې په لاس کې درلود، جوړ نظام په لاس ورغی، اما تر درې میاشتې زیات وخت نه وو تېر شوی چې د منصور محمد بن ابي عامر په لاس جوړ شوی قوي نظام چې هغه او زوی یې ۳۵ کاله ساتنه کړې وه، ټول اندلس ته یې امن راوستلی و، ده په دې لنډه موده کې دا هر څه تالا ترغه کړل.

د خلافت سقوط:

محمد بن هشام المهدي په داسې حال کې د خلافت ګدۍ ته ورسېد چې اندلس په یوه بد حالت کې واقع شوی و، امویانو ځانونه د خلافت اصلي مستحقین بلل، اما د عامریه دولت پلویان هم موجود وو، د صقالبه او موالیو ملاتړي هم تر اوسه موجود وو، د ابن ابي عامر په وروستیو وختونو کې د بربریانو شمیر هم زیات شوی و، ډېری مشرانو یې په اندلس کې ځایونه نیولي وو، یو بل قووت دا له

عامو خلکو هغه مهال ور زيات شوی و چې د قرطبې عـامو خلکـو د خليفه ملاتړ وکړ او هغه يې د واک وګدۍ ته ورساوه.

خليفه مهدي لومړی د بربريانو په ټکولـو لاس پـوري کـړ، دی خپـل خلافت ته له دوی څخه خطر احساساوه، پـه دويـم قـدم کـې يـې د صقالبه وو لور ته لاس ور اوږد کړ، د هغوی مشران يې مشرقي اندلس ته جلاوطنه کړل، تر دې هم وروسته يې د خليفه هشام المويد لورتـه لاس ور واچاوه، لومړی يې له نظربندۍ د پلازمينې يوه کور ته نقل کړ او بيا يې د ۳۹۹ هـ مهال د شبعان پر ۲۷ تاريخ د هغه د مړينې اعلان وکړ.

له دې سختو حالاتو او بربريانو سره د مقابلې باوجود هشام بن سلميان بن الناصر د ۳۹۹ په شوال کې د خپل ځان پر ضد د خلکو کرکه هغه وخت راوپاروله چې ځان يې خليفه اعلان کړ او خپل ځان ته يـې د رشيد لقب غوره کړ، په دې سره يـې خپـل ملاتـړي د قرطبـې خلـک ځان ته غوسه کړل، هغوی د ده له ملاتړه لاس واخيست، هشام، د ده زوی، ورور ابو بکر او نور مشران يې ونيول او د ټولو د اعدام اوازه يې خپره کړه.

په قرطبه کې يوه عامه بلوا جوړه شوه، بربريان راووتل او خپل صفونه يې منظمول، په دې ګډوډ حالـت کـې د واک چـارې د سـليمان بـن الحکم المستعين لاس ته ورغلې، د رباح په نوم يو ښار يـې ځـان تـه

www.sikaraam.com

مرکز وټاکه، بیا یې د وادي الحجاره ښار هم په زور لاندې کړ او د یوه ځه وخت لپاره یې د سالم ښار هم محاصره کړ او بیا بیرته خوشې کړ.

واضح صقلبي په دې وخت کې د مستعین پر قواوو مرستې او خوراکي توکي بند کړل، په اخر کې یې د قشتاله له امیر سانشو غورسیه سره خبرې وکړې، یو تړون یې ورسره مانه چې دی یې د ځینو شرطونو په ور کړه له دې محاصرې خلاص کړ.

د ۳۹۹ په ذي الحجه کې د مستعین او واضح صقلبي د قوتونو ترمنځ په شرنبه سیمه کې جګړه وشوه، چې د واضح صقلبي په ماته پای ته ورسېده، دی خپلې پلازمېنې قرطبې ته ولاړ چې د مستعین قوتونو یې تعقیب کاوه، هلته تر یوې لنډې جګړې وروسته د ربیع الاول پر ۱۳ تاریخ د ۴۰۰ هـ مهال د مستعین قوتونه قرطبې ته داخل شول، مستعین خپل ځان خلیفه اعلان کړ.

په دې وخت کې خلیفه مهدي د طلیطلې خواته فرار وکړ او هلته په تیاري بوخت شو چې خپل له لاس وتلی خلافت بیرته تر ګوتو کړي، له واضح صقلبي سره یې اړیکې ونیوې، واضح د برشلونه له امیر رامون ثالث او د هغه له ورور ارمنجول سره خبرې وکړې او د مهدي مرسته یې ترې وغوښته چې هغوی سخت شرطونه ورته کېښودل او د واضح تر موافقې وروسته خلیفه مهدي له مجبوریته ورسره هوکړه وکړه.

د ۴۰۰هـ د شوال په نیمايي کې دواړه لښکرې د عقبه البقر په سیمه کې یو له بل سره مخ شوې، سلیمان د مستعین د ماتې تمه در لوده، مستعین د ځان ژغورنې لپاره له میدانه تیښته وکړه، خو د بربریانو قواوو د مهدي له قوې سره ښه په خرپ جنګ وکړ او درانه تلفات یې ور کړل، تر دې وروسته یې له قرطبې خپل بال بچ وایستل، مالونه یې واخیستل او د وادي اره لورته یې مخه کړه، ځو مهدي دویمه پلا هلته داخل شي او ځان خلیفه اعلان کړي.

مهدي په هغوی پسې ورغی، له وادي اره سره یې جګړه ورسره وکړه چې تر سختې جګړې وروسته خلیفه ماته وخوړه او خپل پاته لښکر یې قرطبې ته راستون کړ، په دې سره بربریانو هلته دلته بریدونه کول چې د قرطبې خلک له دې حالت او د مهدي له کمزوري سیاسته تنګ راغلل، په دې وخت کې واضح له مهدي د ځان خلاصولو لپاره موکه مناسبه وبلله، نو یې خلیفه موید راپیدا کړ چې مهدي یې د مرګ اوازه خپره کړې وه او د خلکو تر مخ یې له هغه سره په ذي الحجه ۴۰۰ هـ کې د خلافت بیعت وکړ. هشام موید په دې وخت کې د ۴۷ کلونو عمر ته رسېده چې د بوډاتوب دوره بلله کېږي.

اما له دې سره د مستعین او بربریانو حملې پر قرطبه روانې وې چې د خپل واک تر لاسه کول یې غوښتل. پر پلازمینه له هرې خوا توره شپه شوه، د دواړو ډلو ترمنځ د سولې شونتیا هم نه وه او که وای هم نو په

دې حالاتو کې به د نورو سختو شرايطو سبب شوې واى، له دې سره هر ډول وسيلې او واسطې له منځه ولاړې، په دې وخت کې واضح صقلبي په دې باوري شو چې په پلازمينه کې د يوه نامعلوم برخليک په تمه ناسته ښه نه ده نو يې هڅه وکړه چې وتښتي خو د پوځ د مشرانو له لوري يې پلان افشا شو، هغه يې ونيوى، مالونه يې تري واخيستل او دى يې اعدام کړ.

د شوال په اخر د ۴۰۳ هـ مهال مستعين په زور قرطبه ونيوه، مويد خليفه يې مړ کړ او ځان يې د دويم ځل لپاره خليفه اعلان کړ. په داسې حال کې يې د دولت د چارو په تنظيم پيل وکړ چې ګډوډي هر لورته خپره شوې وه، بربريانو د دولت پر مهمو منصبونو منګولې ښخې کړې وې، يوازې قرطبه او شاوخوا سيمې د هغوى له نفوذه وتلې وې، سليمان غوښتل چې هم هغوى راضي کړي او هم يې له قرطبې لرې وساتي، د دې لپاره يې د اندلس مهمې برخې د هغوى ترمنځ وويشلې، دوى شپږ قبيلې وو، د صنهاجه قبيلې مشرانو ته يې د بيره (غرناطه) ولايت ور کړ، د مغراوه قبيلې ته يې د هيواد منځنۍ برخه ور کړه، د بني برزال او بني يفرن خلکو ته يې د جيان او ورسره تړلې سيمې ور کړې، بني دمروازداجه ته يې د شذونه او مورور سيمې ور کړې، منذر بن يحيى التجيبي ته يې د سرقسطه او ثغر اعلى ور کړل، د بني حمود کورنۍ ته يې د ثغور مغرب برخه ور کړه.

په دې ټولو يادو قبايلو کې بني حمود الصنهاجيين ځکه مهم دي چې دوی د هيواد په راتلونکي کې مهمه ونډه لري، د قاسم بن حمود بـن علي په نوم يوه کس يې جزيره الخضراء واخيستـه، د هغـه بـل ورور علي بن حمود دوه ښاره په ولکه کې واخيستـل سـبته او طنجـه، بنـي حمود چې د مغرب او خضراء جزيـره واخيسـتل د مسـتعين گومانونـه وپاشل شول او دولت يې د تلو له گواښ سره مخ شو.

ابن حمود ته پر خليفه د قيام لپاره فضا مناسبه وبرېښېده، له سبته ښاره د خضراء جزيرې ته راکښته شو، له خپلو لښکرو او ملاتړو سره يې پر قرطبه بريد وکړ، د مستعين او ابن حمود د قوتونو ترمنځ خونړۍ جگړه وشوه چې مستعين ماته وخوړه او ابن حمود د محـرم پـر ۲۸ تـاريخ د ۴۰۷ هـ مهال قرطبې ته داخل شو. پـر همـدې يـاد تـاريخ د مسـتعين خليفه په اعدام د حموديي خلفاؤ سلسله پيل شوه.

لومړی علي بن محمود واک د يوه کال لپاره ونيو، په ۴۰۸هـ کې هغـه قتل شو، قاسم بن حمود ورور يې واک ونيو، له ۴۰۸ تـر ۴۱۲هــ يـې خلافت وکړ، بيا يحيى بن حمود له ۴۱۲ تر ۴۱۳هـ په واک کې و، تر ده وروسته بيا قاسم بن حمود د دويم ځل لپاره خليفه شو، له ۴۱۳ تر ۴۱۴ يې خلافت وکړ او د ده په زمانه کې د دوی د کـورنۍ خلافـت پای ته ورسېد.

د خلافت پر ګدۍ يوځل بيا د اموي کورنۍ خليفه ډډه ولګوله، عبد الرحمن بن هشام بن عبد الجبار المستظهر بالله خليفه شو، دی د خلافت په لومړي کال يعنې ۴۱۴ کې ووژل، تر ده وروسته محمد بن عبد الرحمن بن عبد الله بن الناصر المستکفي بالله خليفه شو، تر هغو يې خلافت وکړ چې په ۴۱٦ هـ کې دی هم ووژل شو.

تر ده وروسته بيا د حموديانو کورنۍ ته خلافت راستون شو، يوځل بيا يحيی بن حمود خلافت ونيو، خو د بخت ستوری يې چندانې ونه ځليد او بيرته امويان واکمن شول، ان چې له دوی اخر خلک ستړي شول، د دوی له درنو القابو خلکو نور خسته شول، اعمال يې نور د زغملو نه وو، اخر د ۴۲۲هـ مهال يې د خليفه هشام الثالث المعتد بالله په عزل کولو د اموي خلفاؤ لړۍ ته د پای ټکی ور کړ او له اندلس څخه د خلافت سلسله هم ختمه شوه.

د پنځمې هجرې پيړۍ له نيمايي څخه د اندلس په ښارونو کې ګډوډي پيل شوه، هر ښار يوه حاکم اداره کاوه، دا تر هغه وروسته چې ټول اندلس سره متحد او د يوه مرکزي قوي دولت تر ادارې لاندې و، له شماله د جبل طارق تر تنګي او د بحر متوسط له شرقي ساحله بيا په غرب کې د محيط الاطلسي تر ساحله ګډوډي، خپلسري او يوه بلوا خپره وه. د هر ښار حاکم هڅه کوله چې د خپل واک

www.sikaraam.com

سلطه پراخه کړي، د کورنۍ جګړې میدان ګرم شو او ښارونه د کورنۍ جګړې په اور کې وسوځېدل.

دغه حالت اتیا کاله دوام وکړ، ان چې اندلس ته د مرابطینو قووتونه داخل شول، د هغوی په هڅو د اندلس ښارونه سره متحد شول، د هسپانیه د پاچاهانو په وړاندې ودرېدل او د زلاقه په جګړه کې یوسف بن تاشفین هغوی ته سخته ماته ور کړه.

تر دې مخکې د اندلس پاچاهانو د یوه او بل په مقابل کې د هسپانیه له شمالي عیسوي پاچاهانو مرسته غوښته چې په مقابل کې به یې هر وخت هم ټیکس ور کاوه او هم به یې ځینې د مسلمانانو ښارونه هغوی ته ور کول، په دې وخت کې یې د غرماج، اوسمه، شنت اشتبین او نورې مهمې و ستراتیژکې سیمې ایله کړې چې د ناصر او منصور بن ابي عامر په وخت کې مسلمانانو په ډېر تکلیف دغه سیمې لاندې کړې وې او د هسپانیه د پاچاهانو پر ضد د مسلمانانو لپاره د بریا کیلۍ بلل کیدلې.

د ۴۲۲هـ مهال د اموي خلافت تر سقوط وروسته اندلس د ملوك الطوائف له لوري وړو وړو پاچاهیو ته وویشل شو چې هر پاچا یا قبیلې مشر د خپلې سیمې د ساتنې لپاره نهایي هڅې کولې. قرطبه او د هغې شاوخوا منطقې یوه پاچاهي وه، اشبیلیه او ورسره څېرمه د اندلس غربي سیمې بله پاچاهي وه، بطلیوس بیله وه، غرناطه بیله وه، بلنیسه او

www.sikaraam.com

انیلس شرقي ورسره څرمه سیمې بله پاچاهي وه، سرقسطه او ثغر اعلی ځان ته پاچاهي وه، طلیطله او ثغر اوسط بیله وه او دانیه و جزر البلیار ځان ته یو تنګی واوره خوړه.

په قرطبه کې تر هغه وروسته چې ۴۲۲ مهال خلکو خلیفه هشام ثالث له واکه ګوښه کړ، نو پر وزیر ابو حزم جهور بن محمد بن جهور یې اتفاق راغی چې د قرطبې د حکومت مشر یې وټاکه، هغه د واک لپاره یوه شورا وټاکله، ابن جهور د هغه مجلس په توسط د ټولو مشرانو او امیرانو لپاره خپل مسوولیتونه او دندې وټاکلې، ښه سیاست یې وکړ او چارې هم تر یوه حده پر سم لورې روانې شوې، په دې توګه یې د حکومت په چارو کې د سیالانو او تمه خورو مخه ډب کړه، ان چې دغه حکومت د دولت الجماعه په نوم پېژندله کېده ځکه چې د چارو واګې یې له جوړې شورا سره وې. په دې وخت کې قرطبه یو امن ځای و چې خلکو به پنا ورته راوړه. نژدې ۱۲ کاله په دې ښار کې د ابن جهور حکومت و.

د ۴۲۷ مهال چې ابن عباد یوځل بیا د خلیفه هشام المويد د ظهور دعوه راپورته کړه، له هغه سره یو مشابه کس یې د خلافت د دعوې لپاره را څرګند کړ، د اندلس مشرانو ته یې د بیعت لپاره پیغامونه ولېږل، ځینو کسانو یې پیغام ته مثبت ځواب ور کړ لکه عبد العزیز بن ابي عامر د بلنسیې مشر، مجاهد العامري د دانیه او مشرقي الجزائر

واکدار او د قرطبې حاکم ابن جهور هم د هغه پیغام ومانه که څه هم په زړه کې يې پر دې خبره باور نه در لود، خو له حموديانو څخه د پرلپسې بريدونو د خونديتابه لپاره يې د ابن عباد دغه حيله ګټوره وګڼله او ده هم له دې امله ورسره ومنله. تر ۴۳۵هـ پوري ابن جهور په قرطبه کې حکومت وکړ، تر ده وروسته يې چارې زوی ابو الوليد محمد بن جهور ته ور له غاړې شوې، ده د خپل پلار سياست مخته وړی، خو بيلابيلو حالاتو دې اړ کړ چې له واکه لاس واخلي او خپل زوی د واک لپاره رامخکې کړي، زوی يې عبد الملک د دې وړتيا نه در لوده، د چارو واک يې د پلار وزير ابراهيم بن يحيی بن سقاء ته وسپاره، اما د هغه له بنه تدبير سره يې په ۴۵۵ کې اعدام کړ. بيا د ده د دوو زامنو ترمنځ د قدرت پر سر شخړه شوه، پلار يې ابو الوليد اړ شو چې د زامنو ترمنځ د قدرت ويش وکړي، عبد الملک ته يې د قواو مشري ور کړه او مالي چارې يې عبد الرحمن ته وسپارلې، عبد الملک په دې ويش راضي نه شو، نو ورور يې عبد الرحمن ونيو او په زور يې پر هغه ټيکس ولګاوه.

په داخل کې دغې اوضاع د طليطلې مشر ته زړه ور کړ چې د دوی پر خاوره بريد وکړي، د مدور کلا يې ونيوه او د قرطبې پر لور يې پر مختګ وکړ، عبد الملک مجبور شو چې له بني عباد څخه مرسته وغواړي، بني عباد قرطبه د طليطلې له مشره وساتله خو خپله يې د

٤٦٢ مهال قبضه پر وکړه چې د بني جهور ۴۰ کاله واك يې پای ته ورساوه او هغوی يې د شلطيش جزيرې ته وشړل.

د بني عباد د دولت موسس محمد بن عباد په نوم يو کس و چې اصل يې منذر بن ماء السماء ته رسېږي، محمد په اشبيليه کې قاضي تېر شوی او د خلکو باور يې خپل کړی و، د ګډوډۍ مهال دی هم په هغه مجلس کې وو چې د دې ښار د تنظيم لپاره جوړ شوی و، کله چې پر اشبيليه بني حمود حمله وکړه ده يې په ډېر ذکاوت دفاع وکړه او هغوی يې په دې بانه له ښاره لرې کړل چې دا به د هغوی د خلافت برخه وي او د هغوی په نوم يې خطبه پيل کړه، د ۴۲٦ پر مهال اړ شو چې د هشام المويد څېرې ته ورته يو کس يې را پيدا کړي او هغه يې خليفه هشام ونوماوه، څو د حموديانو له مشکله ځان په وساتي. د ۴۳۳هـ مهال چې محمد بن عباد وفات شو، زوی يې د هغه ځای ناستی شو، ابو عمرو عباد بن محمد معتضد يې لقب و، دا ډېر سخت زړی انسان و، د خپلو دربار او نورو مشهورو شخصيتونو په وژلو او له منځه وړلو يې شروع وکړه، ده يوازې پر خپل قوت تکيه در لوده، مورخان وايي چې له ده يې وزيران داسې ډاريدل لکه سيالان چې يې بيرولي وو، د هغو کسانو په لړ کې چې ده په خپله له منځه وړي يو د ده خپل زوی اسماعيل دی چې ده وژلی دی، بل د اندلس نوموتی عالم عمر الهوزني دی چې د علم شهرت يې نړۍ ته رسېدلی و.

www.sikaraam.com

بني عباد په اندلس کې ډېره پراخه پاچاهي جوړه کړه، خورا زيات ښارونه يې لاندې کړل، د حموديانو پاچاهي يې له منځه يووړه، د پخواني اندلس لويه برخه يې په واک کې وه، د جزيره نما له جنوبه يې مثلث په واک کې در لود، په شمالي اندلس کې د فرنتير له ځمکې نيولې، بيا د وادي کبير تر ساحله، په غرب کې د وادي کبير له ساحله واخله بيا په پرتگال تر جنوبه او د محيط اطلسي تر ساحله يې سيمې په واک کې وې. د ډېرى ملوك الطوايف وړې پاچاهيانو يې حذف کړې، تر ډېرو نورو پاچاهيو د طبيعي مواردو او جنگي قووت له مخې پياوړې وه، په اندلس کې بل داسې قوت موجود نه وو چې د اشبيلې د واکمن دې ترې سترگه سوځېدلې واى، يوازې د قشتاله پاچا فرناندو اول هغه څوک و چې د اشبيلې واکمن ترې په وېره کې و.

د ۴۴۴هـ مهال يې له قشتاله يو لوى لښکر د طليطلې پر لور روان کړ، د زراعت ځمکې يې خرابې کړې، اباد ځايونه يې خراب کړل او د طليطلې پاچا مامون بن ذي النون يې اړ کړ چې له ده سره سوله وکړي او ټيکس ورته ومني. د ۴۵۵ مهال يې بيا د بطليوس او اشبيلې پر خاوره بريد وکړ، معتضد بن عباد اړ شو چې د مامون په شان سوله طلب کړي او ټيکس ورته ومني، معتضد په خپله د هغه پوځي تمځي ته ورغى، په خپله يې هغه ته ژمنې ور کړې او سوله يې ور سره وکړه، کله چې فرناندو يې اول درې کاله وروسته وفات شو او د هغه زوى

www.sikaraam.com

سانشو یې ځای ناستی شو، معتضد هغه ده ته هم د هغه د پلار په شان ټیک ورکاوه او هیڅ ځنډ یې پکې نه راوست.

د ۴۶۱ مهال متعضد مړ شو او پر ځای یې ابو القاسم محمد بن عباد المعروف په المعتمد کېناست، د ده په وخت کې قرطبه له اشبیلې سره د ۴۶۲ مهال یوځای شوه، تر دې وروسته د غرناطې له حاکم سره په شخړه اخته شو، دواړه طرفونه د سختو شخړو له امله اړ شول چې د شمالي هسپانیه له پاچا د خپل مخالف د پرزولو لپاره مرسته وغواړي، خو په مقابل کې یې هغوی ته ښارونه او درنې بیې ور کولې. هغه مهال چې د غرناطې پاچا عبد الله بن بلکین د قشتاله له پاچا الفونسو شپږم سره د تړون هڅه وکړه، معتمد هم خپل اول وزیر ابوبکر بن عمار الفونسو ته ولېږه او د یوه درانه مالي عوض په ور کولو یې هغه ته ژمنه ور کړه چې پر غرناطه برید وکړي د بریا په صورت کې به معتمد ته ښار پاتېږي او الفونسو ته به د الحمراء کلا له ټولو شته مالونو سره ور کوله کېږي، په دې سره شپږم الفونسو ته د غرناطې د خرابۍ بانه په لاس ورغله او پر غرناطه یې تبا کوونکې حملې وکړې. اخر الفونسو د ۴۷۸ مهال پر طلیطله برید وکړ او د هغې واک یې په خپل لاس کې واخیست. د الفونسو دې اقدام ملوك الطوایف اړ کړل چې له مرابطینو څخه د هغوی خلاف مرسته وغواړي، معتمد په دې وخت کې ویل چې د اوښان ګرزول د خنزیانو تر پولو ډېر ښه دي، مرابطینو

ته یې خضراء جزیره ور کړه چې هغوی په کې خپل لښکر پلی کړ او بیا یې د الفونسو لښکرو ته ماته ور کړه.

په اندلس کې هغه مهال اته واړه او غټ دولتونه موجود وو چې ټول وخت یې یو د بل په پرزولو او له کافرانو څخه د خپل مسلمان ورور په ماتولو کې په مرسته تېرېده، دوی به کافرانو ته ښارونه او درنې جزیې ور کولې چې خپل مسلمان ورور ورته وپرزوي، تل یې له یوه بل سره شخړې وې او دومره قووت چې یې تر خپل منځ په جګړو کې اوبه کړ که یې د قشتالې د پاچا خلاف لګولی وای، نو د اندلس تاریخ به نن بدل وای. اخر هغوی خپل منځي جګړو دې ته اړ کړل چې د قشتالې د پاچا پر خلاف مرابطینو ته د مرستې لاس اوږد کړي او هغوی د خپلې مرستې لپاره راوغواړي.

مرابطین په اندلس کې:

د طلیطلې تر سقوط درې میاشتې وروسته د اندلس پاچاهانو چې په سر کې یې معتمد و، له مرابطینو څخه د شپږم الفونسو خلاف مرسته وغوښته، په داسې حال کې چې تر دوی وړاندې د اندلس علماؤ او فقهاؤ له خپلو پاچاهانو تر ناهیلۍ وروسته له مرابطینو څخه ډېر پخوا لا اندلس ته د ورتلو هیله کړې وه.د اندلس اتحاد ته علماؤ زیات کار وکړ لکه مشهور عالم ابن عبد البر ابو عمر یوسف بن عبد الله النمري چې د مغرب او اندلس علامه و، ابن حیان ابو مروان حیان بن خلف

www.sikaraam.com

الاموي، ابو الوليد الباجي سليمان بن خلف التجيبي القرطبي، ابن حزم ابو محمد علي بن احمد بن سعيد الظاهري او ګڼ نور علماء موجود وو چې د اندلس وحدت ته يې کار کاوه او کله چې ناهيلي شول، نو تر پاچاهانو مخکې يې له مرابطينو وغوښتل چې اندلس وژغوري.[۲۷]

تر علماؤ او عوامو خلکو وروسته د اندلس پاچاهانو هم بله لار نه درلوده نو په قرطبه کې يو مجلس جوړ شو چې پاچاهان، علماء او فقهاء يې ورته راغوښتي وو. دوی ټولو په مشوره يو خط وليکه چې له يوسف بن تاشفين څخه يې مرسته غوښتې وه، د اندلس ټولو اميرانو لاسليک پر وکړ، له دې خط سره يې ګران بيه ډالۍ هم ور ولېږلې. دغه پيغام د دې کسانو په توسط ولېږل شو:

عبيد الله بن ادهم د قرطبې قاضي چې د خپل وخت هوښيار او ذهين انسان و، د معتمد وزير ابو بکر بن زيدون، قاضي متوکل على الله عمر بن الافطس د بطليوس امير، قاضي عبد الله بن حبوس بن ماکسن الصنهاجي د غرطانې حاکم.

له يوسف سره دغه پلاوي د سبته په ښار کې وليدل، هغه يې غوښتنه ومنله ويې ويل: د دې دين د مرستې لپاره اول زه تيار يم، د مرستې دغه کار به زه خپله پر غاړه اخلم.[۲۸]

---

[۲۷] الزلاقه معرکه من معارک الاسلام الحاسمه في الاندلس: ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰.
[۲۸] الزلاقه... مخ: ۱۸۱- ۱۸۳.

په اندلس کې د مرابطینو شتون څو مرحلو ته ویشل کېږي:

لومړۍ مرحله: دا هغه مرحله ده چې مرابطینو او د اندلس پاچاهانو یوځای د هسپانیه د پاچا خلاف یوځایي جهاد وکړ له ۴۷۹ تر ۴۸۳ هـ پورې. د مرابطینو امیر یوسف بن تاشفین له المغرب څخه خپلې لښکرې اندلس ته د ۴۷۹ په ربیع الاول کې تېرې کړې چې د اندلس د پاچاهانو مرسته وکړي او د طلیطلې ښار بېرته د اسلامي دولت لورته راوگرزوي.

د یوسف دغه اقدام د اندلس ټولو پاچاهانو وستایه او له هغه سره یوځای یې د جهاد في سبیل الله لپاره ملاوتړله چې یا به برۍ تر لاسه کوي یا به د الله په لار کې شهیدان کېږي. الفونسو په دې وخت کې د سرقسطه ښار محاصره کړی و، کله چې یې دغه تازه خبرونه غوږ ته ورسېدل، نو محاصره یې ماته کړه او له اروپا څخه یې د مرستې غوښتنه وکړه، د اروپا له نورو سیمو څخه هغه ته د مرستې تر رسېدو وروسته د زلاقه [29] ستره جگړه د ۴۷۹ په رجب کې د جمعې په ورځ پېښه شوه چې د هسپانیه لښکرو ماته وخوړه، شپږم الفونسو پکې زخمي شو او له مات گوډ لښکر سره د طلیطلې ښار ته وتښتېد. د زلاقه جگړه د اندلس په تاریخ کې له مهمو جنگونو شمېرل کېږي،

---

[29] زلاقه نوم یې مسلمانانو ور کړی دی او اروپایان یې د ساکر الیاس نوم ورکوي، دا سیمه د اندلس په شمال شرقي برخه کې ده چې اوس مهال د پرتگال پر حدودو پرته ده. الزلاقه...مخ: ۱۸۹.

یوه لورته ټول پاچاهان د اصلي دښمن خلاف په یوه صف کې راټول وو او بل لور ته یې اصل دښمن ته له عبرت ډک درس ور کړی و، که څه هم د طلیطلې ښار د مسلمانانو لاس ور نه غی.

تر بریا وروسته یوسف بن تاشفین المغرب ته ستون شو او د مرابطینو یو څه پوځ یې په اندلس کې د مسلمانانو د ساتنې لپاره پرېښود؛ ځکه د زلاقه تر ماتې وروسته د هسپانیه پاچا د انتقام لپاره د اندلس پر مسلمانانو مسلسل بریدونه کول. په همدې وخت کې د هسپانیه په شرق کې د الیبط ښار موجود هسپانویان هم په خوځښت کې راغلل، د لورقه او مرسیه پر ښارونو یې بریدونه وکړل او د اندلس فقهاء او معتمد ابن عباد اړ شول چې له المغرب څخه یوځل بیا یوسف بن تاشفین راوبولي. هغه د ۴۸۱هـ مهال په ربیع الاول کې دویمه پلا اندلس ته راغی او د الیبط ښار یې محاصره کړ، د ملوك الطوایف لښکرې هم له یوسف سره یوځای شوې، څلور میاشتې دغه ښار محاصره و، کله چې د ژمي وخت پیل شو مسلمانان د لورقه لور ته شاته شول او هسپانویانو له الفونسو شپږم څخه مرسته وغوښته هغه راغی دوی یې له ښاره وایستل او د ښار دیوالونه یې ړنګ کړل، په دې ډول دواړه خواوې یوې پربکنده جګړې ته سره داخلې نه شوې او مسلمانان د دې ښار له شره وژغورل شول. تر دې وروسته یوسف بیا المغرب ته ستون شو او د مرابطینو یوڅه لښکر یې د اندلس د ساتنې لپاره خوشي کړ. مګر هغه ته ژر خبر ورسېد چې ملوك

www.sikaraam.com

الطوایف تر خپل منځ په شخړو سره اخته دي او نه یـوازې اخـتلاف سره لري، بلکې ځینو یې له الفونسو شپړم څخه مرسته هم غوښتې ده، یوسف په دې وخت کې دوې لارې در لودې چې یا خپلې لښـکرې له اندلس څخه وباسي او اندلس د یوه اسانه ښکار په شان الفونسو ته خوشي کړي، یا هم پر خپل قوت تکیه وکړي او ملوك الطوایف ټول له قدرت څخه وباسي او د الفونسو خلاف یوازې د جهـاد میـدان تـه ووزي.

له قدرته د ملوك الطوائف ایستل کول او د اندلس اتحاد:

دویمه مرحله: څو عوامل موجود وو چې یوسف د اندلس پاچاهان له واکه ګوښه کړل:

اول: د هغوی ترمنځ شدید اختلافات چې په هیڅ صـورت یـو لـه بـل سره نه جوړېدل، په داسې حال کې چې یوسـف پـوره هڅـې وکـړې چې دغه اختلافات ختم کړي؛ اما ناکام شو.

دویم: په اندلس کې د مرابطینو ترینګې حالت، ځکه ملوك الطوایف له الفونسو سره لاس یو کړی و چې یوسف بن تاشفین یې په غوسه کړ.

درې: مرابطینو د اندلس د ژغورنې لپـاره د زلاقـه او حصـن الیـط پـه جګړو کې زیاتې قربانۍ ور کړې، په داسې حال کـې چـې د انـدلس پاچاهانو دا قرباني د اسلامي اخوت له امله پر هغوی لازمې وګڼلې او

د هغوی د درناوي پر ځای یې بیرته خپلې پخوانۍ دښمنۍ سره پاللې، د یوه بل خلاف یې له هسپانوي پاچاهانو مرستو ته لاس اوږد کړ او د مرابطینو لښکر ته یې دسیسې جوړول پیل کړل.

یوسف اړ شو چې د دوی په اړه پرېکنده دریځ ونیسي، د خپل دریځ د پیاوړي کولو لپاره یې په دې اړه د مشرق او اندلس له علماؤ فتوا طلب کړه، د مشرق په علماؤ کې د غزالي او طرطوشي په شان سترو فقهاؤ د هغوی د خلع کولو فتوا ورکړه چې دا فتوا دوی ته په ۴۹۳ کې ورسېده او ده هغوی په ۴۸۳ کې خلع قدرت کړي وو، دویم په اندلس کې د علماؤ فتوا او د عام ولس غوښتنه وه چې د خپلو پاچاهانو له ناوړه کړنو تر پزې راغلي وو. د اندلس په علماؤ کې مشهوره څېره، د فقهاؤ سرلاری او د قرطبې قاضي ابو جعفر بن القلیعي و چې په خپله المغرب ته ولاړ او د مرابطینو امیر ته یې د ځینو چارو په اړه په خپله خبر ورکړ.

یوسف د ۴۸۳ په لومړیو کې بیا اندلس ته راغی، لومړی یې د ملوك الطوایف په خلع قدرت پیل نه دی کړی، بلکې اول یې د اصلي دښمنانو لور ته مخ کړ چې له خپلو دوستانو سره د خلع قدرت مهال بیا مرسته ونه کړي، یوسف خپل لښکر د قشتاله د مرکز طلیطلې لورته بوت، هغه یې ټینګه محاصره کړه، د هغې په شاوخوا کې یې نور ښارونه تر بریدونو لاندې ونیول او د قشتاله لورته پر تلونکي لار یې د

رباح په نوم یوه کلا هم محاصره کړه. د قشتاله پاچا الفونسو شپږم د دې حالت لپاره تیاري کړې وه، له یوسف سره په پرېکنده جگړه کې بوخت نه شو، نو د یوسف لښکر چې ډاډه شو د الفونسو او اندلس د پاچاهانو ترمنځ یې اړیکه غوڅه کړې ده، بیرته یې لښکر راټول کړ، په دې جگړه کې نه یوازې د اندلس لښکر هغه سره ملگری نه و، بلکې د اندلس پاچاهانو د هغه د ماتې او بربادۍ انتظار کاوه چې دوی یې له شره د دوی په اند خلاص شي.

د اندلس واکمنو د مرابطینو خلاف د هسپانیه له واکمن سره اړیکې ټینگې کړې وې، له دې امله مرابطین اړ شول دوی له قدرته گوښه کړي، نو د ۴۸۳ مهال یې د غرناطې پاچا له واکه لرې کړ، د ۴۸۳ او ۴۸۴ په منځ کې یې د اشبیلې پاچا له واکه ایسته کړ، د مریه واکمن یې په ۴۸۴ کې خلع قدرت کړ، د مرسیه دا یې هم په ۴۸۴ کې له واکه وغورځاوه، د بطلیوس واکمن یې د ۴۸۸ مهال وپرزاوه، د البونت د امارت واکمن یې د ۴۹٦ مهال له واکه گوښه کړ، د شنتمریه امارت یې د ۴۹۷ مهال له منځه یووړ، د سرقسطه ممکلت ته یې د ۵۰۳ مهال د پای ټکی ور کړ، د دې سیمو نیول د دې لپاره اړین وو چې له اندلس څخه د هسپانیه د واکمنانو تمه پرېکړي نو له دې امله یې د اندلس د اتحاد لپاره دا ټولې هڅې وکړې او ملوک الطوایف چې د مرابطینو لپاره یې دسیسې جوړولې هم دا خطر ایجاد کړ چې که له واکه گوښه

نه شي، نو تر هسپانويانو وړاندې به دوی پر مرابطينو بريدونه وکړي او قووت به يې اوبه کړي.

مرابطينو په اندلس کې د هسپانيه د لښکرو خلاف دوو مرحلو کې جګړې وکړې چې يوه يې له ۴۸۳ تر ۵۲۳ کېږي، په دې مرحله کې بريا له مرابطينو سره وه چې د دښمن پر لښکرو يې بريدونه کول، د قشتاله پر مرکز طليطله يې بريد وکړ او ځينې ښارونه يې ترې ونيول، د اقليش په جګړه کې چې د طليطلې په شرق کې وشوه او يوه پرېکنده جګړه بلله کېږي د ۵۰۱ مهال پکې مسلمانانو د دښمن لښکر ته ماته ور کړه او د الفونسو زوی او د لښکر امير سانشو پکې ومړ، تر دې بري وروسته مرابطينو د طليطلې پر ښار پرلپسې حملې وکړې نژدې وه چې هغه بيرته ونيسي په خاص ډول د ۵۰۷هـ په جګړه کې.

دويمه مرحله:

دويمه مرحله له ۵۲۳ څخه پيل تر ۵۴۲ پورې رسېږي. تر هغه وروسته چې د قلاعه په جګړه کې مرابطينو ماته وخوړه نو د قشتاله لښکرو په تکراري توګه د اندلس پر ښارونو بريدونه پيل کړل. د قشتالې لښکرو د جګړې څو محاذونه خلاص کړل چې د اندلس پر ښارونو يې بريدونه ترې کول.

www.sikaraam.com

د قرطبې محاذ چې په ۵۲۴، ۵۲۸، ۵۳٦ او ۵۳۸ کې يې پر قرطبه او شاوخوا سيمو بريدونه وکړل.

د اشبيلې محاذ چې د قشتاله لښکرو پر ښار او ورڅيرمه سيمو د ۵۲٦، ۵۳٦ او ۵۳۸ مهال بريدونه وکړل.

د بطليوس او لويديځ اندلس محاذ چې په دې محاذ کې هغوی د ۵۲۸، ۵۳۲ او ۵۳٦ پر مهال بريدونه وکړل.

په دې موده کې ددې ښارونو د ساتنې مسوولیت يوازې د مرابطينو له غاړې وو چې په وچ زور يې د دښمن مخه نيولې وه، هغوی په کله جګړه کې بريا خپلوله او کله به يې بايلله چې په دې صورت کې به يې خپل غوره کسان او مشران شهيدانېدل.

مرابطينو د پرتګال له واکمن سره هم په دوو مرحلو کې جنګونه کړي دي، په لومړۍ مرحله کې مرابطينو د بطليوس ښار مرکز کړ او له پرتګاله يې ځينې سيمې ونيولې لکه يابره، اشبونه او شنترين چې دا يې د ۵۰۵ مهال نيولي وو او د ۵۱۱ مهال يې د قلمريه ښار ترې ونيو.

دويمه مرحله له ۵۳۳ څخه تر ۵۴۲ پورې رسېږي. په دې وخت کې د پرتګال واکمن ابن الرنګ د قشتاله له واکمن سره په ۵۳۳ کې سوله وکړه، تر دې وروسته يې خپل ټول زور پر دې وکړ چې له مرابطينو څخه له لاسه وتلې سيمې بيرته واخلي، په غربي اندلس کې يې ورته

چمتوالی وکړ او د اوریک په جګړه کې یې ماته ور کړه، د مرابطینو خلاف د اندلسیانو له پاڅون هم د پرتګال امارت ګټه واخیسته او په دې وخت کې یې د شنترین، باجه، مارده او اشبونه سیمې تر ې ونیولې.

په ۴۹۲ کې چې بیت المقدس د اروپایانو لاس ته ولوید، نو الفونسو په اندلس کې د مسلمانانو ګڼ ښارونه ونیول، د ۵۱۱ مهال یې تطیله ونیوه، په دې سره د سرقسطې دفاع کرښه ونړیده، د ۵۱۲ مهال یې سرقسطه محاصره کړه، اووه میاشتې محاصره اوږده شوه، د ۵۱۲ په رمضان کې الفونسو له خپلو حلفاؤ سره ښار ته داخل شو، د هغه ځای مسجد یې په کلیسا بدل کړ چې د لاسیو کلیسا نوم یې ورته غوره کړ، په ۵۱۲ هـ کې یې د روطه مضبوط ښار هم لاندې کړ، بیا یې د ۵۱۳ مهال د طرسونه پر سیمه هم واک ټینګ کړ، تر دې وروسته یې په ثغر اعلی کې تر ټولو پر مضبوط ښار د ایوب کلا هم ونیوله.

الفونسو د ۵۱۴ مهال د قتنده په جګړه کې مرابطینو ته ماته ور کړه، په دې جګړه کې زرګونه مسلمانان د خورا زیات شمېر فقهاؤ سره یو ځای شهیدان شول، د ۵۱۹ مهال یې د اندلس پر ښارونو یو بل برید وکړ چې په دې سره یې د اندلس د دفاعي کرښې ضعف معلوم کړ او په دې کار کې د اندلس څو یاغي باغي کړۍ هم ورسره ملګرې وې. د الفونسو نورې هغه جګړې چې ده پکې بریا تر لاسه کړه د ۵۲۳

www.sikaraam.com

مهال د القلاعه جګړه ده چې د اندلس په شرق کې وشوه، په دې سره يې د بلنسيه ښار دفاعي کرښې ماتې کړې او ورسره څېرمه ښارونه او سيمې يې لاندې کړې. تر هغه وروسته چې الفونسو محارب خپل مخالفتونه د قشتاله له واکمن سليطين سره يوې خواته کړل، نو د ۵۲۴ مهال يې لښکر پر ثغر اعلی ور برابر کړ او د لارده، افراغه او مکناسه ښارونه يې ونيول، د طرطوشه له دفاعي ليکو چې يې ځان بېغمه کړ. يوازې د افراغه په جګړه کې مرابطينو د ارغون پاچا ته د لومړي ځل لپاره د رمضان مياشت په ۵۲۸ کې ماته ور کړه، تر دې ماتې وروسته الفونسو محارب څو ورځې وروسته ومړ.

تر هغه وورسته چې په المغرب کې د مرابطينو حکومت ختم او پرځاى يې د موحدينو حکومت منځته راغی نو د ۵۴۱ مهال د موحدينو مشر عبد المومن درې لښکرې د اندلس د خلکو په غوښتنه اندلس ته ولېږلې چې هلته يې ځينې ښارونه په اساني لاندې کړل او په ځينو کې د مرابطينو له لوري مقاومت ورسره وشو لکه د اشبيليه په ښار کې خو اخر هم موحدينو ونيو. په دې وخت کې چې د مرابطينو خلاف د موحدينو او اندلس د خلکو له لوري پاڅون پيل شو، هسپانويانو هم دغه موکه غنيمت وګڼله او څو ښارونه يې له مرابطينو څخه ونيول، په اخر کې د مرابطينو دوره د موحدينو په لاس پای ته ورسېده او وروستی ښار د غرناطې و چې يحيی واکمن يې مړ شو او د ۵۵۱ مهال يې ميمون په نوم حاکم موحدينو ته تسليم شو. د اندلس

www.sikaraam.com

تـر متحـد کولـو وروسـته موحـدينو پـه ۵۵۲ کـې د مريـه ښـار چـې هسپانويانو په ۵۴۲ کې نيولی و، تر اووه مياشتې محـاصرې وروسـته بيرته ونيوی. تر دې وروسته په اندلس کې د هغـه ځـای د حکـامو او موحدينو ترمنځ جنگونه ادامه پيدا کوي چې د ګڼو ښارونو د کمزورتيا سبب کيږي. موحدينو له يوه طرفه د اندلس له واکمنو سره پـه جگـړه اخته وو او له بله لوري يې د هسپانيه له کافرانو سره لاسونه په گريوان کې بند کړي وو، چـې پـه دې سره د هغـوی قـووت پـه انـدلس کـې کمزوری کېده او د هسپانويانو پرلپسې بريدونو د هغوی قـووت اوبـه کاوه او په افريقا کې هم هغوی ته جنجالونه را پيدا شول چې پـه دې سره يې په اندلس کې پاته قووت هم له منځه ولاړ او اندلسيان مجبور شول چې د خپل ځان د حفاظت لپاره په خپله يوه چاره ولټوي.

د غرناطې د مملکت دور (يا وړوکی اندلس):

د ٦٦٨هـ مهال د موحدينو حکومت په المغرب کې د بني مرين لاس تـه ورغـی او پـه دې توگـه پـه انـدلس کـې هـم د موحـدينو پښـې د هسپانويانو په وړاندې ولړزېدلې، د اندلس خلکـو وپتيلـه چـې دوی بايد له دښمن څخه ځانونه په خپله خوندي کړي، له دې امله نو هلته خپل اندلسي حکومتونه جوړ شول چې يو هم له دې څخه د غرناطې حکومت و چې د ابو عبد الله محمد بن يوسـف بـن نصرـ المعـروف بابن الاحمر الملقب بالشيخ والغالب بالله په مشرۍ جوړ شو. د غرناطې

حکومت تر دوې پېړۍ زیاته موده دوام وکړ چې تر شل یې زیات واکمنان در لودل.

دغه حکومت د محمد بن یوسف بن الاحمر په لاس د ٦٣٥ پر مهال جوړ شو چې تر ٦٧١ یې حکومت وکړ، د غرناطې حکومت درې لوی ولایتونه یا ایالتونه در لودل چې په منځ کې یې غرناطه، د مشرق لور ته د مریه ښار او د جنوب په خوا کې یې د مالقه ښار و. بنو الاحمر وکولای شول چې تقریبا دوه نیمې پېړۍ دغه ښارونه خوندي کړي. درې مهم اسباب وو چې د دغې سیمې د خوندي کول سبب شول:

اول: غرناطه د اندلس په جزیره نما کې د جنوب لور ته راتیره ده چې په دې سره دوی ته په اساني له المغرب څخه د سختۍ مهال مرستې رسیدلې او هر وخت چې سختي پر راغلې ده د المرینه دولت مرسته ورسره کړې ده.

دوم: د غرناطې ممکلت خپل خلك زیاتره د وسلې پر زده کړه او له دښمن سره د جګړې دوامداره مخامختیا ته چمتو کړل، له دې قووت سره د غرناطې مملکت ته هر وخت د اندلس له نورو سیمو هغه کسان راتښتېدل چې ښارونو به یې د هسپانویوانو په لاس سقوط کېدل او دوی به غرناطې ته راتلل په دې سره دغه قووت پیاوړی کېده او د دښمن مقابلې ته یې ښه چمتوالی در لود.

www.sikaraam.com

درېږ: درېيم مهم عامل دا هم و چې دلته خلك تل د جهاد لپاره سر په لاس ولاړ وو، لكه چې د جهاد جذبې اندلس فتح كړى و، په همدې ډول د جهاد جذبې تر دوه سوه كاله زيات دغه سيمه د دښمن له منگولو وساتله، د دغې سيمې خلك د جهاد لپاره ولاړ او په دې توگه يې د دښمن د حملو مخه نيولې وه چې څه كم دوه نيم سوه كاله يې خپله سيمه خوندي كړاى شوه.

د غرناطې سقوط او په اندلس كې د مسلمانانو د دورې پاى:

د ۸۶۹هـ مهال په المغرب كې د مرينه دولت د بني وطاس په لاس سقوط وكړ او دغه نوى دولت د هغه بل پرځاى ډېر كمزورى او د اندلس له مسلمانانو سره يې مرسته نه شواى كولاى، په دې توگه د اندلس مسلمانان له يوه ستر مرسته كوونكي ځواك څخه محروم شول.

د ۸۸۴هـ مهال د قشتاله او ارغون ممالك سره متحد شول چې د ارغون پاچا پنځم فرناندو د قشتاله له ملكې ايزابيلا سره د ۸۷۴ مهال واده وكړ او په دې توگه دغه دوه پياوړي ممالك د مسلمانانو په وړاندې سره يو شول چې نتايج يې د مسلمانانو لپاره ډېره زړه بوږنونكي وو.

فرناندو د غرناطې له مشر ابو الحسن علي څخه د سختو شرطونو په منودلو د خبرو اترو غوښتنه وكړه چې ابو الحسن رد كړل په دې سره هغوى ته د حملو لار خلاصه شوه، په بيلابيلو وختونو كې به يې د

www.sikaraam.com

غرناطې پر ګڼو برخو بریدونه کول او د مسلمانانو سیمه یې ور بانـدې تنګوله، د غرناطې جنوب غرب ته پرته د مدینه الحمه یا حامـه سـیمه په ۸۸۷هـ کې د فرناندو له لوري ونیول شوه تر دې وروسته یې د لوشه پر ښار حمله وکړه چې ناکامه شوه.

له ۸۸۷ بیا تر ۸۸۸هـ د غرناطې واکمن د ابو عبد الله صغیر پـه نـوم یـو کس و، ده د قشتاله له پوځونو سره جنګ پیل کړ او د حامیه په جګړه کې یې ماته ور کړه، پرلپسې یې څو نورې جګړې هم وګټلې چې اخر د لسانه له کلا سره په یوه جګړه کې بندي شو او د غرناطې چارې یې بیا پلار ابو الحسن علي له ۸۸۸ تر ۸۹۰ پورې په لاس کې واخیستې. د ۸۹۰ مهال ابو عبد الله الصغیر د قشـتاله لـه واکمـن سره د سـوله ییـزې معاهدې په کولو را خوشي کړل شـو. لـه ۸۹۰ تـر ۸۹۲ هــ د غرنـاطې واکمن د ابو عبد الله الزغل په نوم کـس شـو، لـه ۸۹۲ بیـا تـر ۸۹۷هــ پوري بیا ابو عبد الله الصغیر د غرناطې مشر شو، د دې پیښـو پـه تـرڅ کې د قشتاله پوځونو بیا پر لوشه ښار برید وکړ او د ۸۹۱ مهال دښــمن ښار ته ننوت او د سولې شرطونه یې پر ښاریانو وتپـل. پـه دې وخـت کې د غرناطې د واکمنانو کورني اختلافات پیل شول، چې د الزغل او وراره ترمنځ یې دې اختلافاتو شدت وموند او اخر د غرناطې پاچاهي دوې ټوټې شوه.

د قشتاله واکمن د اندلس پر ښارونو پرلپسې بریدونه کول، د غرناطې شاوخوا یې کوټل چې د غرناطې ښار کمزوری کړی او دوی یې په لاندې کولو وتوانېږي، بالاخره د ۸۹۵هـ مهال الزغل د قشتاله له واکمن سره د سولې تړون وکړ او له مخې یې له اندلسه بهر شو او د الجزائر لور ته ولاړ. له غرناطې پرته نور ښارونه ټول دښمن ونیول، نو دښمن له ابو عبد الله وغوښتل چې غرناطه هم د ټاکلو شرطونو له مخې دوی ته تسلیم کړي. سلطان خپل مرسته کوونکي او مشاورین راټول کړل او په دې اړه یې مشوره وکړه چې د دښمن اعلان شوي شرطونه یې ردکړل.

د ۸۹۷ په پسرلي کې د دښمن دوو پاچاهانو چې مېړه او ماینه وو، پر غرناطه برید وکړ په ډېر ویرونکي ډول یې محاصره کړه، د غرناطې مجاهدین به د موسی بن ابي غسان په مشرۍ وتل او پر محاصره کوونکو لښکرو به یې بریدونه کول، د هغوی پلانونه به یې بریالي کیدا ته نه ایله کول او په دې توګه د محاصرې کړی اووه میاشتې اوږده شوه، اخر چې له هره لوري د غرناطې مسلمانان ناهیلي شول نو د مقاومت ځواک یې وکوټل شو، ټولې هڅې یې د دښمن په وړاندې ناکامه شوې او په ټولو خلکو کې یو ډول ناهیلي خپره شوه. د ۸۹۷ د محرم له پیل سره د ښار مشرانو پرېکړه وکړه چې ښار به دښمن ته سپاري یوازې موسی بن ابي غسان یې مخالفت وکړ، له مجلس څخه په غوسه ووتی او همداسې تری تم شو. تر دې وروسته مجلس وزیر

www.sikaraam.com

ابو القاسم بن عبدالملك د خبرو اترو لپاره ولېږه چې د ۱۴۹۱ ميلادي کال د ميلاد د اختر په ورځ تړون لاسليك شو او په دې لاندې شرايطو سوله وشوه:

۱ـ په قشتاله کې د مسلمانانو د بندي کسانو خوشي کول.

۲ـ د مسلمانانو سرونه، مالونه او عزتونه به خوندي وي.

۳ـ مسلمانانو به د هسپانوي حاکم تر مشري او واکمنۍ لاندې خپل نظم، قضا او شريعت باندې پاته وي.

۴ـ د دين، ديني شعايرو، مساجدو او اوقافو ازادي به په بشپړ ډول ور کول کېږي.

۵ـ هيڅ مسيحي به مسجد او د مسلمانانو کور ته نه داخلېږي.

٦ـ مسلمان به د هسپانيه په هره برخه کې ازاد وي او هيڅ ډول د پېژندنې نښه به نه لګوي.

۷ـ له مسلمانانو که څوك غواړي چې افريقا ته ولاړ شي، نو د هسپانوي پاچا په کښتيو کې تر درو کلونو تلای شي چې اجرت به يې هم نه غواړي.

۸ـ هيڅ مسلمان نارينه او ښځه به عيسويت ته په زور نه بلل کېږي.

www.sikaraam.com

۹ـ هسپانوی حاکم به له مسلمانانو سره د عدالت او نرمی برخورد کوي.

۱۰ـ اخر شرط دا چې مذهبي مشر به يې پر دې تړون موافقه کوي.

ابو عبد الله وغوښتل چې له غرناطې څخه د بشرات په نوم سيمې ته ولاړ شي، هلته ورته د ژوند کولو سهولتونه ور کړل شول چې دی به د قشتاله د پاچا اطاعت کوي، د غرناطې له مشرانو او مخورو څخه پنځه سوه کسان د برمته په توګه د قشتاله حاکم ته ور کړل شول چې مسلمانان به د هغه له اطاعت څخه سرغړونه نه کوي او دغه يې يو ډول ضمانت و، دواړو پاچاهانو پر تړون لاسليکونه وکړل چې مسلمانان ډاډه شي خو دغه شرطون په وروسته کې ونه پالل شول.

د ۸۹۷ په ربيع الثاني کې يو سهار د غرناطې دروازې د قشتالي د ځواکونو په وړاندې خلاصې شوې او څو قشتالي کسان ورغلل او له ابو عبد الله صغير څخه يې د ښار کيلياني واخيستې.

تر دې يوه ورځ وروسته غرناطې ته د دښمن د پوځ لومړی جوفه داخله شوه چې کونت ډي تنديلا يې مشري کوله او وروسته د غرناطې حاکم وټاکل شو، د الحمراء پر برج يې د سپينو زرو صليب پورته کړ او ورسره نژدې يې د قشتاله بيرغ هم ځوړند کړ، بيا دواړه پاچاهان بريالي ښار ته داخل شول او په همدې ورځ ابو عبد الله له کورنی سره يو ځای له خپلې مانی ووتی او پر ضايع شوې پاچاهی

يې د حسرت او درد اوښکې تویولې، په البشرات کې د څو میاشتو تر تېرولو وروسته ابو عبد الله پوه شو چې دلته د ذلالت ژوند تېرول سخت دي، نو له اندلس څخه المغرب ته ولاړ او د فاس په ښار کې يې هستوګنه غوره کړه ان چې د ۹۴۰ هـ مهال همالته وفات شو.[۳۰]

په اندلس کې د مسلمانانو د ماتې لاملونه:

لومړی باید دا یادونه وکړم چې مسلمانانو ټوله هسپانیه یا سپین نه ده نیولې، بلکې شمالي او مشرقي برخو کې يې ځینې سیمې له لومړي سره دښمن ته پاته شوې چې د مسلمانانو په وړاندې يې مقاومت کاوه او دا مقاومت دا روحیه هم له دې ځایونو په نورو خلکو کې راپیدا او وغوړېده، ما د مقالې په سر کې د مسلمانانو د اشتباه تر سرلیک لاندې دې خبرې ته اشاره کړې ده.

د سپین دا برخه د اروپا د لویې وچې لپاره ډېره وړه برخه ده چې مسلمانانو لاندې کړه، که مسلمانانو هلته د خپلو سیمو ساتنه غوښتلای، نو باید د اروپا لویه برخه يې لاندې کړې وای چې په دې سره يې د خپلو سیمو ساتنه ځان ته اسانه کولای شوای، اما د یوې وړې جزیره نما ساتنه ګران کار دی؛ ځکه بل لور ته يې د دښمن درسته وچه ده چې له دې بسته وچې د یوې جزیرې ساتنه مشکل کار دی او دا وروسته تجربو ثابته هم کړه.

---

[۳۰] د دغې مقالې ټول مواد له تاریخ العرب وحضارتهم في الاندلس نومي کتابه اخیستل شوي دي، که د بل کتاب مواد وي ځای پر ځای يې حواله ور کول شوې ده.

www.sikaraam.com

تر لومړیو فتوحاتو وروسته مسلمانان په خپل منځي شخړو اخته شول، چې له دښمنه يې توجو واوښته او خپل قووت يې تر خپل منځ سره مصرفاوه چې په دې توگه يې دلته د دښمنۍ تخمونه کرل او له بهره يې توجو اړولې وه.

مذهبي اختلافات بل هغه سبب دی چې مسلمانان يې په اندلس کې کمزوري کړل او اخر يې له نابودۍ سره مخ کړل.

د مسلمانانو کمزوري او عياش مشران چې هيڅ وخت يې تر خپلو شخصي گټو عمومي د اندلس او ټول عالم اسلام گټو ته ترجيح ور نه کړله، دوی د اندلس په له منځه تللو کې تر بل هر چا زيات ملامت دي او لوی سبب يې هم دوی دي چې حتا يوه غرناطه پاته وه هم دوی تر خپل منځ سره متحد نه شول او د يوې غرناطې پاچاهي يې هم تر خپل منځو سره وويشله او اخر يې دواړې برخې د قشتاله حاکم ته وسپارلې.

د واکمنو ميراثي کېدل، دوی نه يوازې دا چې بې اهليته به وو، بلکې له عام ولس سره به يې اړيکې هم نه وې، د پاچاهي د کورني خلک وو چې د ولس له هيڅ ډول درد څخه به خبر نه وو، له دې امله يې پرېکړې يوازې د خپلو گټو لپاره کولې او د ولس و اندلس گټې يې په پام کې نه ساتلې.

د ملوک الطوایف دوره د مسلمانانو سخته په تاوان تمامه شوه چې اصلا د اندلس سقوط له همدې ځایه پیل شو، کله چې د مسلمانانو اتحاد پاته نه شو او هر ولایت یو حاکم درلود چې د هغه ولایت چارې یې یوازې د خپلو کورنۍ د ګټو لپاره تنظیمولې، نو حالت تر خرابو خراب شول او اخر یې په نتیجه کې ټول اندلس له لاسه ووتی.

۵/۹/۱۳۹۹

۲۴/۱۱/۲۰۲۰

کابل ـ افغانستان د خواجه رواش لسم بلاک

ماخذونه

۱ـ تاریخ العرب وحضارتهم في الاندلس، دوکتور خلیل ابراهیم السامرائي، دوکتور ذنون طه، دوکتور ناطق صالح مصلوب، دار الکتاب الجدید المتحده، بیروت، یو ټوک، لومړی چاپ: ۲۰۰۰م.

۲ـ اندلس من الفتح الی السقوط، دوکتور راغب السرجاني.

۳ـ قادة فتح الاندلس، محمود شیت خطاب، د موسسه علوم القران، منار للنشر والتوزیع چاپ، دوه ټوکه، اول چاپ: ۱۴۲۴هـ ـ ۲۰۰۳م.

۴ـ دولة الاسلام في الاندلس، محمد عبد الله عنان، د مکتبة الخانجي چاپ، قاهره، پنځه ټوکه، دوم چاپ: ۱۴۱۱هـ ـ ۱۹۹۰م.

۵ـ البیان المغرب في اخبار الاندلس والمغرب، ابن عذاري المراکشي ـ ابو عبد الله محمد بن محمد، د دار الثقافه چاپ بیروت، دوه ټوکه، درېیم چاپ: ۱۹۸۳م.

۶ـ الزلاقه معرکة من معارك الاسلام الحاسمة في الاندلس، جمیل عبد الله محمد مصري، د الجامعة الاسلامیة چاپ مدینه منوره، یو ټوک.

www.sikaraam.com

۷ـ الكامل في التاريخ، بن اثير، عـز الـدين ابـو الحسـن عـلي بـن ابي الكرم، د عمر عبد السـلام تـدمري پـه تحقيـق، د دار الكتـاب العـربي چاپ بيروت، لس ټوکه، لومړی چاپ: ۱۴۱۷هـ ۱۹۹۷م.

www.sikaraam.com